

Bárta, Stanislav

Zikmundovy zástavní listiny na statky vybraných klášterů

In: Bárta, Stanislav. *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016, pp. 93-132

ISBN 978-80-210-8459-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136944>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV. ZIKMUNDOVY ZÁSTAVNÍ LISTINY NA STATKY VYBRANÝCH KLÁŠTERŮ

Na následujících stranách podnikneme sondu do zástavní praxe Zikmunda Lucemburského vůči vybraným církevním institucím. Klíčovou otázkou pro nás bude, zda (popřípadě do jaké míry) navazovala Zikmundova zástavní praxe na předchozí vývoj v případě konkrétního duchovního ústavu, nebo představovala výrazný kvalitativní zlom. Tento přístup, tedy sondu do zástav majetků vybrané církevní instituce, zvolil již před časem Miroslav Svoboda.³³⁷ Logickým vyústěním této kapitoly tedy bude porovnání jeho výsledků se závěry této části.

Pro svoji sondu jsem si zvolil kláštery chotěšovský a zbraslavský.³³⁸ Jedním z hlavních motivů výběru byla relativně příznivě dochovaná pramenná báze. V případě chotěšovského kláštera na tuto skutečnost upozornil již Jaroslav Čechura.³³⁹ Soubor chotěšovských pramenů byl navíc rozšířen objevem Zikmundovy listiny upravující starší zástavu městečka Stod a dvou Zikmundových mandátů, které se k této zástavě vztahují.³⁴⁰ Příznivá situace z hlediska pramenů panuje i u Zbraslavi.³⁴¹ Zbraslavské prameny pro studium Zikmundových zástav však ve srovnání

337 M. SVOBODA, *Majetek řádu johanitů*.

338 Sonda do poměrů chotěšovského kláštera stála vlastně na počátku celé práce a zde zařazená kapitola je přepracovanou verzí studie S. BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na statky*.

339 Viz Jaroslav ČECHURA, *Chotěšov v 15. století*, MZK 27, 1991, s. 51–78, zde na s. 52. K dochování chotěšovských pramenů v různých archívech srovnej také Jaroslav ČECHURA, *Významný soubor pozdně středověkých bohemik v Řezně*, Archivní časopis 40, 1990, s. 22–28, Jitka KŘEČKOVÁ – Petra NEVÍMOVÁ, *Přehled pramenů chotěšovského kláštera ve Státním ústředním archívu v Praze*, MZK 38, 2003, s. 207–221 a Milan HLINOMAZ, *Několik tezí k dějinám kláštera Chotěšov s přihlédnutím k tepelským fondům*, MZK 38, 2003, s. 185–205.

340 Příloha č. 9.

341 K pramenům k dějinám kláštera viz Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. II. Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 2014², s. 219–224; diplomatický materiál edičně

se situací chotěšovského kláštera vykazují jeden podstatný rozdíl. Odhlédneme-li od dvou Zikmundových confirmací, z nichž jedna se dochovala v originále a druhá v opise, shledáme, že všechny doklady o zástavách statků zbraslavských cisterciáků se dochovaly pouze ve formě regestů. Tato skutečnost do značné míry stěžuje interpretaci jednotlivých zástavních aktů, nicméně s přihlédnutím k možným analogiím k zástavním listinám pro obdobné skupiny příjemců a rekonstrukci jejich formuláře se můžeme dobrat plastičtějšího obrazu.³⁴²

Oba konventy patřily v předrevolučním období mezi ty ekonomicky silné, význam Zbraslavi navíc podtrhovala aura královského pohřebiště. Nadto máme před sebou dvě různé řehole a zároveň klášter mužský a ženský. Zdaleka ne posledním a velice zajímavým momentem pro výběr je geografická poloha obou fundací. Zatímco Zbraslav a její statky ležely v bezprostředním zázemí husitské Prahy, Chotěšov a jeho majetky se nacházely v relativně bezpečném prostoru s převažující katolickou stranou. Nejen z tohoto pohledu by bylo velice zajímavé doplnit získaný pohled v budoucnu o sondu do poměrů dalších církevních institucí. Nabízí se například situace ještě lépe strategicky položené Teplé, v jejímž případě král Zikmund sáhl k zástavám spíše výjimečně. Obdobně by stály za pozornost východočeské Opatovice a další.

IV. 1 Zástavy statků chotěšovského kláštera

Problematice chotěšovského kláštera v 15. století se opakovaně věnoval Jaroslav Čechura ve svých pracích o sekularizaci církevního majetku.³⁴³ Jeho závěry lze shrnout následovně: Zikmundovy zástavy církevního majetku znamenaly dovršení trendu, který nastoupil kolem roku 1400 Václav IV. První fáze sekularizace církevního majetku v západních Čechách je charakterizována svojí živelností a násilnými úchvaty, které měly být později legalizovány. V případě Chotěšova spatřuje nejstarší takovýto akt v zástavní listině probošta Hynka z roku 1419, kterou mělo být potvrzeno násilné převzetí chotěšovských statků okolní šlechtou. Do té doby měl procházet klášter poměrně stabilním vývojem a úbytek statků ho větší měrou nezasáhl. Zástavy Zikmunda Lucemburského vnímá pouze jako jeden z momentů ovlivňující sekularizační proces, přičemž vyslovuje pochybnosti o tom, nakolik ho mohl Zikmund kontrolovat. Svoji pozornost soustředí především na sumarizaci

zpřístupnil Ferdinand TADRA (ed.), *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904 (= Historický archiv sv. 23). K dochování diplomatického materiálu a osudům klášterního archivu ibidem, s. V–XV.

342 Dochování zástav ve formě regestů je zajímavé i z hlediska úvah o vyplácení zastavených statků. Toho se dotknu na příslušném místě kapitoly.

343 Viz kapitola II. 2. Ze zde uvedených studií jde především o ty, které se dotýkají sekularizace v západních Čechách. Jaroslav Čechura věnoval Chotěšovu v 15. století též samostatnou studii, viz pozn. 339.

přesunů klášterního zboží a zisků vyšší a nižší šlechty, přičemž předpokládá, že do poloviny 15. století byl klášter schopen kontrolovat zhruba 1/6 lokalit, které držel v předhusitském období. Na následujících stránkách zvolíme trochu jiný zorný úhel a budeme podrobněji sledovat jednotlivé zástavy chotěšovského majetku a především ty, které byly aktem krále Zikmunda Lucemburského, a také to, jaké byly další osudy Zikmundem zastavených chotěšovských statků.

IV. 1. 1 Zástavy klášterní berně a klášterních statků do roku 1419

Hospodářskými poměry chotěšovského kláštera na konci 14. a na počátku 15. století se vedle již zmíněného Jaroslava Čechury zabývala ve své nepublikované disertaci též Dana Koutná. Jejich závěry nám na tomto místě poslouží jako východisko.³⁴⁴ Víme, že chotěšovský klášter patřil mezi zeměpanskými řeholními domy k těm s nejvyšším berním zatížením. Na počátku 15. století měl odvádět 330 kop zvláštní berně.³⁴⁵ Máme také přibližnou představu o rozsahu jeho pozemkového majetku. Dle Jaroslava Čechury disponoval 54 lokalitami včetně tří městeček, oproti tomu Dana Koutná počítá s 57 vesnicemi a 3 městečky.³⁴⁶ Již na sklonku 14. století využil Václav IV. komorní příjmy z této hospodářsky silné instituce k umocnění části svého dluhu vůči Henzlinovi ze Zárova. Dne 1. září 1395 zapsal Václav tomuto staroměstskému měšťanovi 1 400 kop grošů z královské berně na několika kláštorech. Největší část této sumy, 528 kop grošů, měl nést chotěšovský klášter. V podmínkách listiny se stanovuje, že každý z klášterů má zapsanou sumu odvést ve dvou splátkách do dvou let. V případě Chotěšova se jedna splátka rovnala 4/5 roční královské berně.³⁴⁷ I v následujících letech se setkáváme s tím, že král Václav zapsal výnosy z klášterní berně odváděné chotěšovským kláštrem. V roce 1405 zapsal 1 000 kop Janovi ze Švamberka na městě Stříbře a kláštorech chotěšovském, milevském, postoloprtském a nepomuckém.³⁴⁸ Obdobně zapsal stejnou sumu na výnosech stejného zboží Janovi ze Švamberka a dalším osobám s tím, že měla být splacena jako v případě zápisu z roku 1395 ve dvou splátkách.³⁴⁹ Z roku 1406 máme navíc doklad o tom, že král Václav musel dočasně oželeť zbývajících pří-

344 Dana KOUTNÁ, *Das Register des Klosters Chotieschau*, Regensburg 1987 (netištěná disertace), zde především na s. 27–33, J. ČECHURA, *Chotěšov*, s. 52–57 (zde i odkazy na jeho starší práce).

345 Srovnej soupis královské berně CIM II, pozn. k č. 701, s. 900–903, k charakteru soupisu a jeho dataci K. KROFTA, *Začátky české berně*, s. 467–470.

346 Viz J. ČECHURA, *Chotěšov*, s. 53, D. KOUTNÁ, *Das Registerbuch*, s. 30–31 a především podrobný přehled lokalit s pramennými doklady v příloze II téže práce s. 148–162.

347 Srovnej AČ II, s. 175, č. 275, v případě Plasů a Teplé byla zapsána zhruba polovina ročního výnosu, v případě Skalice pak 3/4 a u Sázavy berně celá.

348 CIM II, s. 1023, č. 791.

349 AČ I, s. 505, č. 59.

jmy, které královské komoře plynuly z chotěšovského kláštera. Vojenskou pomoc probošta Sulka proti Bavorům totiž 3. července toho roku odměnil hned třemi listinami. V první se zavázal uhradit proboštovi škody, které by mu během tažení vznikly, druhou osvobodil jeho klášter na pět let od odvádění veškerých poplatků a dávek a konečně třetí prominul klášteru konkrétně platbu 66 kop grošů klášterní berně.³⁵⁰ Nápadné je především to, že oněch 66 kop grošů tvoří zbývající nezastavenou 1/5 královské berně z roku 1395. Dalo by se tedy usuzovat, že v té době byly zbylé 4/5 královské berně opět zastaveny a staly se tak poměrně pravidelným předmětem královských zápisů.

Od počátku 15. století se nenápadně začaly projevovat v hospodářském chodu kláštera drobnější trhliny, možná i díky náročné politice, kterou praktikoval chotěšovský probošt Sulek (1391–1415). Přesto však byl klášter prozatím schopen dostát většině svých závazků, a to i po nástupu probošta Hynka.³⁵¹ To se však záhy povážlivě změnilo. První těžkou ránu zasadil klášteru v literatuře zmiňovaný případ roku 1417.³⁵² Král Václav se již 5. února 1417 rozhodl na pět let osvobodit klášter od všech poplatků a královské berně.³⁵³ Listina však obsahuje jednu zásadní podmínku: osvobození se netýká té části berně, která byla zastavena Bohuslavovi ze Švamberka a Janu Hanovcovi ze Švamberka. Prvnímu z nich měl klášter ročně odvádět 200 kop až do výše 600 kop.³⁵⁴ Jan Hanovec pak měl ročně dostávat na svatého Martina 60 kop grošů.³⁵⁵ Ještě v průběhu roku 1418 byl klášter schopen tyto závazky plnit, zdá se však, že již koncem roku na něj dolehla finanční tíseň. Dne 1.

350 NA Praha, fond AZK, i. č. 2133, sign. ŘP Chotěšov 92 (edice František Martin PELZEL, *Lebensgeschichte der römischen und böhmischen Königs Wenceslaus, Tomus II.*, Urkundenbuch, Praha 1790, s. 118, č. 211); NA Praha, fond AZK, i. č. 2134, sign. ŘP Chotěšov 93 (ed. F. M. PELZEL, *Lebensgeschichte II*, Urkundenbuch, s. 119–120, č. 212); Jaroslav ERŠIL – Jiří PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly. I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (–1419)*, Praha 1956, s. 215–216, č. 7750 (edice českého překladu z 15. století viz D. KOUTNÁ, *Das Registerbuch*, s. 223–226, č. 6).

351 K tomuto období je pro základní přehled použitelná syntéza Milan HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, České Budějovice 2009, zvláště s. 56–62, ovšem vzhledem k řadě nepřesností pouze s velkou obezřetností. Z doby probošta Sulka je doloženo několik jeho dlužních úpisů (František BENEŠ – Karel BERÁNEK, *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526 1/1*, Praha 1974, s. 57, č. 162, D. KOUTNÁ, *Das Registerbuch*, s. 110, č. 131), na druhé straně se chotěšovský probošt v roce 1414 zavázal králi zaplatit 1,5 násobek roční berně (ANM, fond A – Pergamenové listiny, sign. A 321) a máme zachovány i kvitance na splacení dluhu (NA Praha, fond AZK, i. č. 2140, sign. ŘP Chotěšov 99).

352 Viz F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 57 a též Petr ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 184. Podrobnosti, které k případu uvádí M. HLINOMAZ, *Dějiny kláštera*, s. 60, jsou pouze posunutím významu tvrzení z místa citovaného u F. ŠMAHELA.

353 Viz SOA Plzeň, fond Premonstráti Teplá I, Sign. L 110.

354 O celkové vyšší sumy víme z pozdější kvitance Buriana a Jana z Gutštejna z 25. 4. 1419, kdy potvrzují přijetí splátky ve výši 200 kop grošů (viz AČ VII, s. 621–622, č. 25).

355 Výplata této sumy je doložena kvitancemi Jana Hanovce ze Švamberka z 16. 10. 1417 (NA Praha, fond AZK, i. č. 2141, sign. ŘP Chotěšov 100) a 28. 10. 1418 (NA Praha, fond AZK, i. č. 2143, sign. ŘP Chotěšov 102). Tato zástava se stala předmětem dalších transakcí a setkáváme se s ní po celou první polovinu 15. století. Srovnej níže.

prosince 1418 král Václav povolil proboštovi prodat statky či platy až do výše 1 000 kop, aby mohl umořit dluhy své instituce,³⁵⁶ 8. prosince 1418 pak probošt Hynek vystavil dlužní úpis na 450 kop grošů pro moravského podkomořího Jana Hájka z Hodětína.³⁵⁷ Ještě v dubnu 1419 vyplatil klášter Burianovi a Janovi z Gutštejna 200 kop grošů a poté nastal zlom v podobě první doložené zástavy klášterního zboží, kterou zlistinil 25. května 1419 chotěšovský probošt Hynek.³⁵⁸

Toho dne zastavil Janovi staršímu a Janovi mladšímu bratřím z Úlic, Janovi z Hrádku, Sezemovi z Kočova, Buhušovi ze Skočic, Hynkovi z Křenova, Janovi z Frumštejna, Hanušovi Pehmovi z Pernolce, Petrovi z Řence, Petrovi z Kamenice a Janovi Krétovi z Lochusic a jiným městečko Dobřany, Litice, Robčice, Šlovice, Lhotku, Vstiš, Touškov, Kamenný a Červený Újezd, Přehýšov, Úherce, Černotín a blíže neurčené rybníky. V naraci listiny nejprve probošt Hynek podrobně zdůvodňuje, proč se odhodlal k tomuto kroku. Zadlužení kláštera mělo patrně hlubší kořeny, probošt Hynek se odvolává na války, které byly v kraji vedeny, dále na berní zatížení a na dluhy, které zdědil po svém předchůdci. Dalšími příčinami byl i aktuální stav, vedle nepokojů, které se dotýkaly kláštera, šlo především o to, že klášter hostil setkání šlechty z plzeňského kraje.³⁵⁹ Probošt Hynek vidí jako jediné východisko zastavit dále jmenované klášterní zboží. Je třeba zdůraznit, že se tak mělo stát na základě písemného svolení krále Václava. Jedno takové svolení známe na 1 000 kop grošů z roku 1418, další, na něž se probošt odvolává, se patrně nezachovala.

Důležité je také právní postavení příjemců zastavených či prodaných statků. V textu listiny jsou označováni jako rukojmí, tedy vlastně ručitelé za proboštovy dlužní úpisy. Dle právních zvyklostí rukojmí měli povinnost uhradit dluh za dlužníka, pokud ve stanoveném termínu nezaplátil, a mohli poté tuto částku na něm vymáhat.³⁶⁰ Jednou z možností bylo nahradit rukojmím jejich výdaje odstoupením nějakých statků. Takový příklad známe z Chotěšova již z dřívější doby, kdy roku 1399 dovoluje král Václav ručitelům dluhu probošta Sulka Zdeňkovi z Rožmitálu a Zachariášovi ze Svinař uvázat se v držení Encovan, pokud by probošt nesplácel svůj dluh vůči Henslinovi z Turgova.³⁶¹ Lze očekávat, že podobné královské potvr-

356 NA Praha, fond AZK, i. č. 2141, sign. ŘP Chotěšov 100.

357 AČ II, s. 208, č. 479, jedná se dle všeho o dluh, který zdědil probošt Hynek již po svém předchůdci.

358 Viz poznámka 354, listina probošta Hynka se v originále nedochovala, opis je v konvolutu z 15. století uloženém ve Fürst Thurn und Taxis Zentralarchiv – Hofbibliothek – Museen Regensburg, sign. Böhmen – Akten 93 (dříve XI. 142. 1) – Register des Klosters Chotieschau, fol. 3.

359 Nejedná se patrně o pouhý literární povzdech, což lze dovodit z toho, že všechny uváděné problémy máme doloženy i odjinud – viz předchozí rozbor. Odjinud nemáme doloženy pouze uváděné sněmy v klášteře, proto považuji za vhodné příslušnou pasáž odcitovat „i také velikými sněmy, ješto sú na nás a na našem klášteře páni rytieři, panašie i jiní zeměné kraje plzenského činili a sjezdili sie“.

360 Srovnej Rudolf RAUSCHER, *K rukojemství v českém právu zemském*, Praha 1923.

361 Viz *Codex Przemyslaeus seu Copiarium diplomatum et epistolarum latinarum atque germanicum res praecipue bohemicas et polonicas saec. XIV ex., XV et XVI in. concernentium*, NK Praha, sign. VI A 7, fol. 16v,

zení by následovalo i v případě této Hynkovy hromadné zástavy. Probošt se v listu výslovně zavazuje přimluvit se u krále, aby právě zlistiněné majetkové přesuny byly zachovány. Nezvyklá hromadnost zástavy klášterních statků naznačuje, že probošt Hynek byl již patrně pod značným tlakem ručitelů klášterních dluhů, který byl ale logickým vyústěním dlouhodobé finanční politiky kláštera. Zatímco Jaroslav Čechura spatřuje v tomto proboštově aktu legalizaci násilného úchvatu klášterního zboží okolní šlechtou, přiklání bych se na základě výše uvedeného rozboru spíše k tomu, že se jednalo o poslední proboštovu možnost, jak dostát svým závazkům v intencích dobových právních zvyklostí a uchránit svoji instituci před finančním krachem.

Finanční situace probošta Hynka se přesto výrazněji nezlepšila, a tak byl nucen zastavovat další statky, aby mohl umořit své dlužní úpisy. Sáhl také k půjčce u Žida Ladmana z Plzně.³⁶² To už se ovšem v některých případech pohybujeme v období po skonu krále Václava. Všechny výše uvedené doklady ovšem ukazují na to, že Václav IV. ve svých zástavních listinách, které se dotýkaly chotěšovského kláštera, zastavoval výhradně komorní příjmy plynoucí z tohoto kláštera. Nemáme k dispozici jediný doklad o tom, že by zastavil přímo majetky této duchovní instituce, ačkoliv k tomu svým svolením vytvořil možnost.

IV. 1. 2 První zástavy Zikmunda Lucemburského 1420–1422

První Zikmundovy zástavy církevních statků v Čechách máme doloženy až z 22. srpna 1420.³⁶³ Ve stejném roce Zikmund Lucemburský také vydal nejstarší zástavní listinu na zboží kláštera chotěšovského. Zachovala se nám však o ní pouze stručná zmínka, z níž víme, že v uvedeném roce bylo zastaveno blíže neznámé zboží chotěšovského kláštera panu Vilémovi Švihovskému z Rýzemberka v celkové výši 800 kop grošů.³⁶⁴ Sáhnout přímo na klášterní zboží bylo v té chvíli pro Zikmunda patrně jednou z posledních možností, jak zajistit mohutnému zástupu svých přívrženců a žoldněřů dlužnou odměnu ze zdrojů, kterými disponovala česká komora. V případě Chotěšova musíme mít na paměti to, že v té době nemohla královská komora odtud počítat s žádnými příjmy. Vedle již nastíněné hospodářské situace

srovnej regist D. KOUTNÁ, *Das Registerbuch*, s. 108, č. 117, též A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 54, č. 278, nejnověji pak viz *Codex Přemyslaeus. Regesty z výpisů z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400* (=Archiv český XXXIX), Ivan HLAVÁČEK (ed.), Praha 2013, s. 18, č. 26. Obdobný doklad včetně královského potvrzení máme také například na zboží plaského kláštera viz AČ II, s. 448, č. 514 a 513.

362 Viz AČ VII, s. 622–623, č. 26; s. 624, č. 29; s. 625–626, č. 31. Listina o půjčce Žida Ladmana viz D. KOUTNÁ, *Das Registerbuch*, s. 113, č. 165.

363 Srovnej kapitola III. 1 a III. 2.

364 Zmínka o této listině je v seznamu listin, které si Vilém Švihovský uschoval u pánů z Rožemberka, viz Příloha 1, č. 105.

za probošta Hynka je totiž třeba vzít v úvahu, že ještě běžela lhůta, po kterou byl klášter Václavem IV. od všech poplatků královské komoře osvobozen.³⁶⁵

Na počátku roku 1421 se stal chotěšovský klášter jedním z cílů Žižkova tažení. Konvent se uchýlil do bezpečí plzeňských hradeb a Zikmund se rozhodl sáhnout na jeho další majetky.³⁶⁶ Hned 1. ledna vydal v Litoměřicích tři zástavní listiny na statky chotěšovského kláštera. První z nich je pro Amchu z Veselé na 200 kop grošů obecně za prokázané služby a za služby, které ještě pro Zikmunda vykoná.³⁶⁷ Amcha měl v této sumě získat do zástavy dvůr (*curiam allocaliam*) Luhov. Mělo se tak ovšem stát až po smrti Protivy z Netunic, který v té době měl uvedený dvůr v držení od chotěšovského probošta na dožití. Z hlediska formuláře obsahuje listina další ustanovení, typická pro zástavní listiny na církevní zboží z tohoto období. Jedná se o podmínku navrácení statků klášteru po jejich vyplacení s tím, že možnost vykoupit zastavené statky Zikmund vyhrazuje nejenom pro sebe a své nástupce na královském trůně, ale i pro další osoby, které by k tomu určil. Dále obsahuje možnost, aby zástavní držitel nebo jeho dědici převedli práva obsažená v listině na základě „dobré vůle“ na jiné osoby. Tento obrat znamenal, že listina se mohla stát předmětem dalších transakcí. Držitel původní zástavní listiny pak při jejím prodeji nebo např. převodu části zástavní sumy vystavoval pro nového držitele tzv. dobrou vůli. Toto bylo velmi důležité, neboť například při revizi zástav v letech 1453/1454 bylo vedle předložení původní zástavní listiny také nezbytné prokázat její právoplatné nabytí právě za pomoci dobré vůle znějící na jméno aktuálního držitele. Zbýlé dvě listiny mají totožný formulář, který se od předchozího odlišuje jen mírně. Jedná se o zástavu vsi Touškov v sumě 200 kop grošů pro Zdeňka z Dvorce a Dršky a vsi Lišina v sumě 150 grošů pro Jana Gutštejna z Otova.³⁶⁸ Oproti listině pro Amchu z Veselé obsahují jako důvod udělení zástavy navíc kompenzaci utrpěných škod a především ochranu zastavených statků.

Dne 2. ledna 1421 předal Zikmund Bohuslavovi a Hynku Krušinovi ze Švamberka do držení rybník Sulek za dlužnou částku 700 kop grošů za prokázané

365 Srovnej výše. Osvobození bylo dodrženo, což lze dovodit také z toho, že po uplynutí dané lhůty Zikmund osvobodil klášter za obdobných podmínek od poplatků na dalších 10 let, viz níže.

366 K chronologii tažení F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 69–70.

367 Příloha 1, č. 106.

368 Listina pro Zdeňka z Dvorce a Dršky Příloha 1, č. 107; listina pro Jana Gutštejna z Otova Příloha 1, č. 109. Na tomto místě považuji za vhodné zdůraznit, že se nejedná o Jana z Gutštejna, ale o Jana Gutštejna z Otova. V opise je sice uveden pouze jako „*Johann dicti Guthstein*“, nicméně zástava usku-tečněná na stejné zboží o měsíc později i další osudy těchto statků nám ho pomáhají přiřadit k rodu z Otova. Jan Gutštejn z Otova je známý i z heraldických pramenů. Vyobrazení jeho erbu (odlišného od Gutštejnského) se zachovalo v rukopise Pamětní knihy bratrstva sv. Kryštofa na Arlbergu v Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, viz Otto HUPP, *Die Wappenbücher vom Arlberg. Erster Teil: Die drei Originalhandschriften von St. Christoph auf dem Arlberg aus den Jahren 1394 bis rund 1430*, Berlin 1937–1939, s. 180.

služby.³⁶⁹ Listina má velmi okleštěný formulář, ale i v tomto případě se jako důvod udělení uvádí ochrana uděleného zboží a navíc se stanovuje, že mají rybník držet stejným způsobem jako *dirrectores vel officiales* chotěšovského probošství. Jsou tedy na ně přenesena veškerá práva spojená s držbou předaného rybníka.

Další dvě zástavní listiny na statky chotěšovského kláštera zaznamenávají významný formulářový posun. Jedná se o spojení zástavní listiny se žoldněřskou smlouvou, které je pro další listiny na chotěšovské statky do konce 20. let 15. století až na jedinou výjimku typické.³⁷⁰ Obě listiny obsahují přesná ustanovení ohledně délky a rozsahu poskytnuté vojenské služby, k níž se příjemci zavazují. První z nich byla vystavena 27. ledna ve Stříbře pro Václava z Blatnice.³⁷¹ Václav získal vsi Dolní Sekyřany a Bítov v zástavní sumě 100 kop grošů a zavázal se za to k vojenské službě se třemi jezdci na 26 týdnů počínaje datem vydání listiny. Není bez zajímavosti, že se tak mělo dít při obraně Nového Hradu u Kunratic a že relátorem listiny byl tamní hejtman Herbort z Fulštejna. Ten dva dny před tím po téměř měsíčním obléhání kapituloval před pražskými vojsky, předal jim pevnost pod podmínkou svobodného odchodu a 26. ledna z Nového Hradu odtáhl.³⁷² Patrně se snažil zverbovat dostatečně silný kontingent k tomu, aby ho mohl opět získat. Vzápětí však na tento záměr rezignoval, neboť ho zastihla zpráva o jeho vypálení. Zástavní listina vydaná ve Stříbře 9. února pro bratry Jana Gutštejna a Martina Rochce z Otova, kde Herbort figuruje také jako relátor, už totiž obecně hovoří o vojenské službě na místě, které jim Zikmund určí.³⁷³ Za zapsaných 400 kop grošů měli postavit do pole 20 jezdců na blíže neurčenou dobu. Do zástavy získali chotěšovské vsi Lišinu a Jicharce a vedle toho též čtyři vsi pivoňského kláštera.³⁷⁴ K formuláři obou listin ještě doplníme, že opět obsahovaly ustanovení o udělení, a to kvůli ochraně zastaveného zboží, navrácení statků po jejich vyplacení Zikmundem nebo k tomu určenými osobami, a převoditelnost práv obsažených v listinách na základě „dobré vůle“ držitele.

V březnu 1421 se král Zikmund stáhl z Čech na Moravu. Zde 31. března vydal ve Znojmě další zástavní listinu na chotěšovské statky, tentokrát pro paní Žofii, vdovu po Rackovi z Janovic, který padl u Vyšehradu.³⁷⁵ Žofie získala v zástavní

369 Příloha 1, č. 112.

370 K formuláři a ustanovením listin z tohoto období srovnej kapitola III. 3. 1.

371 Příloha 1, č. 128.

372 Srovnej F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 66–67. K úloze Herborta jako relátora Zikmundových listin srovnej výše kapitola III. 3. 2.

373 Příloha 1, č. 129.

374 Zástavě se v souvislosti se studiem pivoňského kláštera krátce věnoval Eduard MAUR, *Počátky pivoňského kláštera – mýty, realita, otázky*, MZK 34, 1999, s. 24.

375 Příloha 1, č. 143, ke smrti Racka z Janovic viz *Vavřince z Březové Kronika husitská*, s. 440–441, srovnej též Rudolf TECL, *Marginálie k bitvě u Vyšehradu 1. listopadu roku 1420*, Tábořský archiv 7, 1995–1996, s. 88–94.

sumě 300 kop grošů vsi Lisov, Lažany, Lelov a dvůr Maškrov. Jako důvod udělení se uvádí pouze zajištění ochrany zboží a vedle toho listina opět obsahuje obvyklá ustanovení o vyplacení zboží a převoditelnosti práv v totožném formuláři jako předchozí dvě listiny. Z 16. března následujícího roku se nám dochovala zástavní listina pro Jana Hanovce ze Švamberka na chotěšovské vsi Horní Sekyřany, Záluží, Kotovice, Červený Újezd a Janov. Jan Hanovec měl za zapsaných 1 000 kop grošů za povinnost, kromě ochrany zastavených statků, vojenskou službu s 200 jezci při obraně města Stříbra po dobu tří měsíců. Formulářová struktura je obdobná jako u listin pro Václava z Blatnice a Jana Gutštejna z Otova z předchozího roku.

Do sledovaného období spadá ještě jedna Zikmundova zástavní listina, kterou jsem záměrně ponechal na konec, neboť není prostá podezření. Jde o domnělou Zikmundovu zástavní listinu pro Václava Sekáče z Újezdce, která měla být vydána ve Stříbře 2. ledna 1421.³⁷⁶ Nejprve si stručně shrňme její obsah. Listina příjemci zajišťovala zástavní držbu vesnice Luženice a (Skašovy) Lhoty se dvorem a lesem v celkové zástavní sumě 500 kop grošů odměnou za prokázané služby, které nejsou nikterak specifikovány. V listině se určuje, že Václav má tyto statky držet stejným právem (*iure et titulo*), jakým je držel probošt, převor, kantor a celý chotěšovský konvent a kanovníci vyšehradští. Držba se pojišťuje nejen Václavovi, ale také jeho bratru Janovi a jejich dědicům do té doby, než jim Zikmund v hodnotě 500 kop grošů přidělí statky jiné, nebo splatí dluh hotovými penězi. Všechna uvedená práva jsou vyhrazena také tomu, kdo by získal zástavní listinu s dobrou vůlí Václava, jeho bratra Jana nebo jejich dědiců.

Na první letný pohled neobsahuje listina žádné netypické ustanovení. Se všemi se můžeme setkat i v jiných Zikmundových listinách, i když s některými jen výjimečně. Pokusme se tedy o zevrubnější rozbor.

Listina je psána na pergamenu o rozměrech cca 44 × 30 cm, šířka plíky je 10 cm. K listině je přivěšena pečeť vydavatele na pergamenovém proužku, na pravém horním okraji plíky je relačně-koncepční poznámka *Ad mandatum domini regis Johannes Kyrchen*. Na dorzu uprostřed je registraturní poznámka *R(egistrata)* a v pravé části jsou pozdější archivní poznámky a signatury.

Stopy po linkování nejsou v textu patrné, pouze u horní dotažnice prvního řádku je linka sahající od levého okraje pergamenu přibližně do jeho poloviny (k prodlouženému „s“ ve slově *augustus*). Iniciála „S“ ve jménu *Sigismundus* je umístěna pro Zikmundovy listiny zcela netypicky do textového zrcadla, zabírá první tři řádky a její horní část přesahuje zmíněnou linku.³⁷⁷ V intitulaci je uherský titul

376 Viz Příloha 1, č. 113, vyobrazení listiny viz Jaroslav ČECHURA, *Dějiny Plzeňska*, in: Gotika v západních Čechách (1230–1530) I, J. Fajt (ed.), Praha 1995, s. 49, obr. č. 8. Je ironií osudu, že v tomto vpravdě reprezentativním katalogu je pozdější falzum vyobrazeno jako příklad zástavní listiny Zikmunda Lucemburského. Následující rozbor jsem vtělil do samostatné studie, viz S. BÁRTA, *Falzum zástavní listiny*. Edice listiny viz též Příloha č. 8.

377 Viz obrazová příloha.

psán na začátku s „W“ tedy *Wngarie*, ačkoliv v latinském formuláři Zikmundových listin je vždy tvar *Hungarie*. Navíc pod „W“ zřetelně prosvítá jiná litera, stejně tak pod slovem *augustus* je patrné dlouhé s, které bylo vyškrabané a znovu napsané mírně vlevo. Celkový charakter písma se podobá písmu královských listin z kanceláře Ladislava Pohrobka. Jedná se o pokročilou bastardu z doby po roce 1450.³⁷⁸ Relučně-konceptní poznámka je psána stejným písmem a s vysokou pravděpodobností i totožnou rukou. Registraturní poznámka na dorzu je zkrácena pouze siglou „R“, ovšem v případě Zikmundových listin bývá tato sigla zpravidla ještě doplněna v indexu o „ta“, případně suspenzní zkracovací znaménko.³⁷⁹

Již grafická podoba listiny vyzývá k velkým pochybnostem o její pravosti. K listině je však přivěšena říšská sekretní pečeť Zikmunda Lucemburského z doby před císařskou korunovací a pečetní obraz je nepochybně pravý.³⁸⁰ Při studiu pečeti byly zjištěny některé indicie, které vzbuzují jisté otazníky. Pečetní miska je silně zploštělá na zadní straně se stopou po výrazném vtažení dvěma prsty. Okraj pečetní misky je na několika místech lehce přehrnut přes okraj pečetního obrazu a zároveň je jemně ušpiněn červeným voskem. Manipulaci s pečetí tak nelze zcela vyloučit, nicméně zjištěné indicie je možné vysvětlit také druhotnými vlivy při pozdějším uložení listiny nebo při manipulaci s ní. Bohužel nebyla k dispozici neinvazivní technologie, která by mohla toto dilema uspokojivě rozřešit.³⁸¹ Důležité je ale poznamenat, že použití uvedeného typáře je v období, do něhož se písemnost hlásí, pro zástavní listiny na církevní statky zcela nezvyklé.³⁸²

Předjeme nyní k rozboru textu listiny v porovnání s ostatními dochovanými zástavními listinami. Formulář Zikmundových zástavních listin na církevní majetky z let 1420–1422 byl pevně ustálen.³⁸³ Pokud porovnáme listinu pro Václava Sekáče z Újezdce s tímto zavedeným formulářem, první a zásadní odchylku zaznamenáme již v panovníkově intitulaci, ve které je zaměněno pořadí královských titulů. Ve všech Zikmundových listinách následuje titul českého krále vždy za uherským, avšak zde je uveden až na konci za dalmatským a chorvatským. Promulgace listiny je ve znění *Notum facimus tenore presencium universis*, což sice není neobvyklá formulace pro Zikmundovy listiny obecně, nicméně pro zástavní listiny na církevní statky je zcela ojedinělá. Následuje krátká narace, kde se vysvětluje, že listina je udělena za mnohé služby, které Václav Sekáč Zikmundovi poskytl. Poté je v podstatě uvedena zástavní suma a statky, na nichž je zapsána, s tím, že zcela chybí

378 Viz například NA, fond AZK, i. č. 2197, sign. ŘP Chotěšov 156 nebo NA, fond AČK, č. 1603. Za paleografickou konzultaci patří můj dík doc. Daliboru Havlovi.

379 Srovnej vyobrazení registraturních poznámek v obrazové příloze.

380 Vyobrazení pečeti viz O. POSSE, *Die Siegel der deutschen Kaiser*, Tafel 13, č. 4.

381 Za konzultaci nad originálem pečeti děkuji restaurátorce Mgr. Libuši Holakovské z NA.

382 Srovnej výše kapitola III. 2.

383 Srovnej rozbor formuláře v kapitole III. 3. 1.

pertinenční formule a uvedení vlastníků statků. Ve spojení s netradičním dispozičním slovesem tak dostáváme zcela neobvyklou formulaci. Zikmund totiž praví, že Václavu Sekáčovi platy z uvedených statků dává (*dedimus, donavimus et damus*), aby je držel *omni eo iure et tytulo, quo venerabiles viri dominus prepositus, prior, cantor necnon totus conventus monasterii chotiessoviensis ordinis sancti Augustini et canonyci de Wissegrado tenuerunt, habuerunt et possiderunt*. Tím se také, ovšem na zcela neobvyklém místě, dozvídáme, komu statky vlastně původně patřily.

To, že se fakticky nejedná o donaci, ale zástavu, nám prozradí až posléze užití dalšího dispozičního slovesa *obligavimus et...obligamus*. Toto dispoziční sloveso je vřazeno za uvedenou pasáž o vlastnictví statků a uvozuje ustanovení o době, po jakou má příjemce listiny předávané statky držet. Zástava má trvat tak dlouho, dokud by král Václavu Sekáčovi nebo jeho bratru Janovi, či jejich dědicům nepředal jiné zboží v hodnotě 500 kop grošů, resp. jim nezaplatil uvedenou sumu v hotovosti. Pokud pomíneme ne zcela běžné, avšak známé ustanovení o náhradě jiným zbožím, je i tak formulace o výplatě zcela nezvyklá (*ipsi paratis pecuniis de dicto debito per nos satisfactum fuerit integraliter et ad plenum*). Nad to listina vůbec neobsahuje běžně uváděnou povinnost po vyplacení statků tyto bez překážek a odporu předat zpět jejich majitelům. Celou dispozicí uzavírá ustanovení o přenositelnosti práv obsažených v listině těm, kteří by ji drželi s dobrou vůlí Václava a jeho dědiců. Až na použití tvaru *presentem litteram* namísto *presentes litteras* v zásadě koresponduje s formulářem Zikmundových listin. Obdobná jazyková nepřesnost se objevuje též v koroboraci (*sub nostre regali sigilli*). Oproti formuláři Zikmundových listin je nestandardní i rozepisování jména příjemce listiny při každém jeho použití. Václav Sekáč z Újezdce je vždy uveden celým jménem včetně přídomku, ačkoliv v Zikmundových listinách je zvykem při opakování jména příjemce uvádět pouze jméno křestní.

Z hlediska formuláře Zikmundových listin je zarážející uvedení řádové příslušnosti chotěšovského kláštera *conventus monasterii chotiessoviensis ordinis sancti Augustini*. Nemuselo by se to zdát neobvyklé, neboť v obecném povědomí byla vnímána příslušnost premonstrátů k augustiniánské řeholi. Ovšem vyhotovení Zikmundovy kanceláře, pokud již upřesňují řádovou příslušnost chotěšovského kláštera, vždy uvádějí premonstrátský řád. V zástavních listinách se navíc Zikmundova kancelář běžně spokojila s obratem, že zastavované majetky náležejí *prepositure de Chotisso* nebo *ecclesie de Chotisso*. Text navíc opomíná, že se jednalo o ženský klášter, když uvádí tvar *prior* a *cantor* namísto *priorissa* a *cantrix*.³⁸⁴

Tím se již dostáváme k rozporům s dobovými reáliemi. Prvním a zásadním je to, že datum a místo vydání listiny odporuje Zikmundovu itineráři. Listina je dato-

384 Je třeba upozornit, že s podobným výčtem se v Zikmundových listinách v případě Chotěšova vůbec nesetkáme. Jsou to právě listiny vydávané chotěšovským proboštem, kde se vedle probošta uvádějí též ženské představitelky kláštera se svými funkcemi. Srovnej např. AČ VII, s. 624, č. 29; s. 627, č. 34; s. 628, č. 36.

vána 2. ledna 1421 ve Střibře. Stejného dne však byly vydány hned tři Zikmundovy listiny v Litoměřicích a právě zde trávil Zikmund počátek roku 1421. Ve Střibře byl až koncem ledna a znovu začátkem února.³⁸⁵ Chybné je také uvedení let panování Zikmunda Lucemburského jako uherského krále, listina uvádí 35, správně však má být 34.

Další problematický bod představuje relačně-konceptní poznámka a v ní figurující Jan Kirchen, který působil jako protonotář v Zikmundově říšské kanceláři.³⁸⁶ Listina pro Václava Sekáče z Újezdce je za více než dva roky jediná, na jejímž vydání se měl z titulu svého úřadu podílet. S Janem Kirchenem se totiž setkáváme v kancelářských poznámkách více než 20 Zikmundových listin vydaných na počátku roku 1420 ve Vratislavi a ve Svídnici (naposledy 26. dubna 1420). Poté se znovu objevuje až při zlistiňování aktů na říšském sněmu v Norimberku v létě 1422 (poprvé 19. července 1422), kde se během dvou měsíců podílel na vyhotovení 20 listin. Z intenzity působení Jana Kirchena se spíše zdá, že říšského krále v květnu 1420 do Českého království vůbec nedoprovázel a připojil se k němu až po dvou letech na říšském sněmu v Norimberku.³⁸⁷ Na tomto místě je také vhodné poznamenat, že relačně-konceptní poznámka stejně jako pečeť ukazují na vznik listiny v Zikmundově říšské kanceláři.³⁸⁸ To je ovšem pro toto období pro zástavní listinu na církevní statky zcela nemyslitelné.³⁸⁹

Shrneme-li výše uvedené skutečnosti, můžeme konstatovat, že dochovaná listina pro Václava Sekáče z Újezdce je falzem vzniklým krátce po roce 1450. Její sestavovatel měl patrně k dispozici jinou Zikmundovu listinu vzešlou z říšské kanceláře, která mu posloužila za vzor. Zároveň lze předpokládat, že byl k zfalšování listiny druhotně použit pečetní obraz Zikmundovy říšské sekretní pečeti. Otázkou zůstává, zda mohlo jít o záměr nahradit znehodnocený originál nebo pokus vytvořit novou právní skutečnost. Pokusme se tedy listinu zasadit do širšího kontextu. Budou nás zajímat osudy zastavených majetků, stejně jako jednotlivých osob a pokusíme se zjistit možnou motivaci vzniku falza.

Dvůr a les Skašov zakoupil chotěšovský konvent v roce 1326 od Viléma z Boru a Oldřicha z Potštejna.³⁹⁰ V roce 1346 se chotěšovský probošt Petr dohodl s Proštějem z Letína a jeho manželkou Drahou, že jim předá les Skašov, aby zde založili

385 Srovnej RI XI, 1, s. 311, č. 4408, 4409 a 4411. P. ENGEL – N. C. TÓTH, *Itineraria regum*, s. 107.

386 K jeho osobě viz E. FORSTREITER, *Die deutsche Reichkanzlei*, s. 25–28 a 106–112.

387 Říšský sněm v Norimberku také představuje poslední epizodu působení Jana Kirchena v říšské kanceláři. Srovnej kancelářské poznámky z uvedeného období RI XI, č. 3968–5257,

388 Obdobně je tomu u použité registraturní poznámky na dorzu, která se na Zikmundových zástavních listinách z let 1420–1422 vůbec nevyskytuje. Navíc je třeba dodat, že sigla *R* na zkoumaném falzu je dost těžkopádnou napodobeninou registraturní poznámky Zikmundových listin, srovnej obrazovou přílohu.

389 Viz kapitola III. 2 a III. 3.

390 NA, fond AZK, i. č. 2089, sign. ŘP Chotěšov 48.

novou ves nazvanou Lhota. Založená ves měla být po dobu čtyř let zcela osvobozena od platů a dávek a dalších šest let měl Prostěj chotěšovskému klášteru odvádět ročně dvě kopy grošů platu. Po uplynutí těchto deseti let měl Prostěj založenou ves předat se všemi právy a platy zpět proboštovi a mohl si spolu se svou manželkou na dožití ponechat dva svobodné lány.³⁹¹ Celý záměr se i přes drobné rozpory skutečně zdařil a o jeho rozsahu jsme informováni z urbáře chotěšovského kláštera.³⁹² Vesnici Lhotu a dvůr a les Skašov z listiny pro Václava Sekáče proto tedy můžeme jednoznačně označit za majetek chotěšovského kláštera. Nemáme jedinou indicii, že by zde cokoliv patřilo vyšehradským kanovníkům.

Z toho ovšem vyplývá, že by dle dikce listiny měli mít vyšehradští kanovníci ve svém vlastnictví vesnici Luženice. V případě této lokality je pramenná situace méně příznivá. Ve fondu vyšehradské kapituly se pro vlastnictví Luženic žádné doklady dohledat nepodařilo. Luženice jsou zachyceny v berním rejstříku plzeňského kraje z roku 1379 a k roku 1384 je doložen Petr z Luženic jako domažlický rychtář. Právě Domažlicím Luženice patřily před polovinou 16. století. O jejich příslušnosti nebo vlastnickém podílu vyšehradské kapituly prameny 15. století (s výjimkou našeho falza) mlčí.

S příjemcem listiny Václavem Sekáčem z Újezdce se setkáváme vyjma rozebíraného falza ještě na dalších třech listinách. Nejprve je třeba poznamenat, že netušíme, podle jaké lokality se Sekáčové vlastně psali. V listinném materiálu se ve dvou případech setkáváme s označením z Újezdce a ve dvou z Újezda. Lokalit tohoto jména je na Klatovsku a jižním Plzeňsku hned několik a vzhledem k běžnosti tohoto místního jména nelze spolehlivě určit, odkud Sekáčové pocházeli. Spektrum možností můžeme zredukovat o místa se známými majiteli s prokazatelně odlišným erbovním znamením. Ze zbylých možností by vzhledem k okruhu svědků na listině vydané Václavem Sekáčem z Újezdce připadal v úvahu nejspíše Újezdec severovýchodně od Klatov (přesněji mezi Ostřeticí, Petrovičkami a Domažlickami).³⁹³ Jistotu však patrně těžko získáme.

Podívejme se nyní blíže na ony tři listiny, ve kterých Václav Sekáč ještě figuruje. V dubnu 1443 kvitoval Hynek Krušina ze Švamberka Václava Sekáče z Újezdce ze splacení části dluhu, který na něj připadl jako na jednoho z rukojmích Ambrože z Bohostic, který nedostal svým závazkům vůči Švamberkovi.³⁹⁴ Dne 13. listopadu 1443 (nebo 1448) se sešli bratři Jan a Václav Sekáč z Újezdce v nepomuckém kláš-

391 NA, fond AZK, i. č. 2103, sign. ŘP Chotěšov 62.

392 Spor se týkal právě hranic chotěšovského lesa zvaného Skašov a vesnic Letiny a Ohrazenice (viz NA, fond AZK, i. č. 2114, sign. ŘP Chotěšov 73). K rozsahu lokace srovnej *Decem registra censuum Bohemica*, s. 41.

393 NA, fond AZK, i. č. 2190, sign. ŘP Chotěšov 149. Václav Sekáč pečtil dvěma zkříženými sekýrkami.

394 APH, fond AMK, sign. 867 – XXIX/26, regist viz J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly II*, s. 41–42, č. 94.

teře „v jistbě u Ambrože“³⁹⁵ a před řadou svědků se dohodli na oddělení majetku. Součástí vypořádání, do kterého byla zahrnuta i jejich sestra Dorota, byla také zástavní listina na 35 kop grošů na majetcích nepomuckého kláštera. Jan Sekáč získal koně, dům a zmíněnou listinu, z níž své sestře Dorotě zaplatil 10 kop grošů a dalších 10 kop zaplatil za dluh svého bratra Václava.³⁹⁶

Naposledy se s Václavem Sekáčem setkáváme v roce 1452, kdy kvituje chotěšovského probošta ze splacení dluhů, které měl spolu se svým bratrem Janem zapsány na několika listech. O Janovi Sekáčovi se při tom v listu hovoří již jako o zesnulém. Ze splacených listů se v kvitanci blíže zmiňuje pouze ztracený list na 45 nebo 46 kop grošů a vyjmenovávají se též rukojmí, kteří v tomto listu figurovali. Ostatní listy patrně nebylo třeba zmiňovat, neboť bylo zvykem je při splacení dluhu vrátit dlužníkovi.

Nabízí se úvaha, zda mezi těmito listy nemohlo být i naše falzum. Veškeré indicie však naznačují, že nikoliv. Jednak se v kvitanci hovoří o listech, které oba bratři mají na probošta Václava. Do této obecné formulace by sice mohla být zahrnuta i Zikmundova zástava, i s ohledem na doklady podobných případů si však lze těžko představit, že by královská listina znějící na 500 kop grošů byla ve výčtu zamlčena. I kdybychom to připustili, dalo by se očekávat, že se Zikmundovou listinou bude naloženo podobně, jako s ostatními vyplacenými královskými listy. Ty byly totiž po jejich navrácení proboštovi proříznuty a uloženy v klášterním archivu. Navíc byly všechny kolem poloviny 16. století opatřeny na dorzu poznámkou, čeho se dotýkají. Listina pro Václava Sekáče je sice součástí chotěšovského souboru listin, nicméně není proříznutá a nejstarší archivní poznámky na dorzu jsou až z 18. století. Na rozdíl od ostatních Zikmundových zástavních listin ji nenalzáme ani v žádném z chotěšovských kopiářů.³⁹⁷ Do klášterního archivu se tak patrně dostala mnohem později.

395 Jedná se o zajímavou reálii k dějinám nepomuckého kláštera po husitských válkách. Švamberkové měli z titulu zástavních držitelů jeho statků vydržovat konvent v Nepomuku, ten však nebyl nikdy v plném rozsahu obnoven a řádoví bratři patrně obývali zbytky zachovaných klášterních budov. V polovině 16. století klášter zcela zanikl. Srovnej Věra KUTHANOVÁ, *Bývalý cisterciácký klášter Nepomuk. Výsledky stavebně historického průzkumu a pokus o rekonstrukci stavebního vývoje*, Umění 25, 1977, s. 449–461. Vzhledem ke ztrátě klášterního archivu nemáme o nepomuckém konventu mnoho zpráv, viz též A. SEDLÁČEK, *Klášter Nepomucký*.

396 APH, fond AMK, sign. 868 – XXIX/27. Roční datum je v listině neúplné, k dataci srovnej poznámku u regestu J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly II*, s. 42, č. 95.

397 Do úvahy přicházejí především *Register des Klosters Chotieschau*, Fürst Thurn und Taxis Zentralarchiv – Hofbibliothek – Museen Regensburg, sign. Böhmen – Akten 93; *Kopiář premonstrátského kláštera v Chotěšově*, NA, fond AZK, i. č. 2513, rkp. 71 a *Diplomatář chotěšovského kláštera*, SOA Plzeň (uloženo SOKa Cheb), fond Premonstráti Teplá II, i. č. 628, sign. VII a, kart. 90. K dochování chotěšovských pramenů v různých archivech srovnej také J. ČECHURA, *Významný soubor*, s. 22–28, J. KŘEČKOVÁ – P. NEVÍMOVÁ, *Přehled pramenů chotěšovského kláštera*, s. 207–221 a M. HLINOMAZ, *Několik tezí k dějinám kláštera Chotěšov*, s. 185–205.

Stále tedy zůstává otázka jejího vzniku otevřená. Vzhledem k pravděpodobné době jejího sepsání se nabízí možná souvislost s revizí královských zápisů z let 1453/1454. Rozebíraná listina mohla vzniknout přímo se záměrem pokusit se ji při revizi zástav uplatnit. Nakonec se tak nestalo, neboť se s ní v zápisech revizní komise nesetkáváme a je otázkou, zda vůbec se její držitel pokusil v ní uvedenou sumu vymáhat. Je rovněž možné, že vznikla o něco málo později, nicméně to se již pravděpodobně nedozvíme.

Stejně tak patrně nezjistíme, kdo si vlastně dal uvedené falzum zhotovit. Jako první se samozřejmě nabízí sám Václav Sekáč z Újezdce, který byl s chotěšovským klášterem v kontaktu a pohyboval se v geografickém horizontu zastavených statků. Vzhledem k propracovanosti falza bych ovšem neváhal upřít svůj zrak do vyšších pater tehdejší společnosti. Pokud se podíváme, kdo mohl mít zájem na vlastnictví zastavených statků, narazíme v případě Luženic, jak již bylo uvedeno výše, na zaryté mlčení pramenů. V případě Skašova se nám ovšem několik indicíí nabízí. V červnu 1425 se totiž dvůr a les Skašov staly součástí zástavy pro Viléma Švihovského z Rýzemberka. V roce 1431 konfirmoval král Zikmund dohodu Viléma Švihovského s chotěšovským proboštem Petrem, která tuto starší zástavu upravovala. Vilémovi Švihovskému však zůstaly nadále v zástavní držbě z původních osmi lokalit pouze vesnice Litice a Vstíš, tuto zástavu pak v roce 1448 postoupil Fridrichovi z Donína.³⁹⁸ Vilém Švihovský byl také jedním z hlavních svědků, kteří přihlíželi v nepomuckém klášteře dělení majetku mezi bratry Václavem a Janem Sekáčem. Nabízí se tedy možnost, že krátce po smrti Václava Sekáče dal Vilém Švihovský vystavit na jeho jméno znějící listinu. Pokud by se spolu s ní prokázal dobrou vůlí Václava Sekáče, mohl by získat znovu zboží, které již dříve držel v zástavě. Zároveň by ze sebe v případě odhalení falza sejmul odpovědnost za jeho vyhotovení.³⁹⁹

IV. 1. 3 Odvolání zástav 1422, zástavy následujících let a snahy probošta Petra o jejich revizi

Odvolání zástav církevních statků v Norimberku v srpnu 1422 přineslo změnu dosavadní praxe.⁴⁰⁰ Odvolací listinu získal i chotěšovský probošt se svým konventem. Zikmund v ní povoluje proboštu Hynkovi získat zpět zcizené statky za pomoci svých přátel a příznivců a zvolit si pro svůj konvent ochránce. Znovuzískané statky má probošt nerušeně držet a v této držbě mu nemají bránit ani ti, kteří by měli na uvedená zboží od Zikmunda vystavenou listinu. Některé z držitelů chotěšov-

398 K potvrzení dohody probošta Petra s Vilémem Švihovským viz níže kapitola IV. 1. 3, k postoupení zástavy Fridrichovi z Donína AČ VII, s. 644–645, č. 65.

399 O podobný případ byl rozšířen okruh falz vytvořených Oldřichem z Rožmberka, srovnej P. BAR, *Neznámá falza*.

400 Viz kapitoly III. 4. 1 a III. 4. 2.

ských statků také v listině přímo jmenuje. Jedná se o pana Viléma ze Švihova, Jana Hanovce ze Švamberka na Třebli a rytíře Jana *Hradisszko*.⁴⁰¹ Zástavy pro Viléma Švihovského a Jana Hanovce jsme rozebrali výše. V případě rytíře Jana *Hradisszko* nemáme zcela jistotu, o koho se jedná, a proto nelze zástavu jednoznačně vztáhnout k některé ze známých zástavních listin.⁴⁰² Nenápadná glosa nám tak skrývá další neznámou zástavu na chotěšovské zboží. Přes veškeré obtíže spojené s identifikací Jana *Hradisszko* je třeba zdůraznit, že odvolání mělo spíše deklarativní charakter s všeobecným právním dosahem a nemělo být taxativním výčtem zástavních držitelů a jejich statků. Jméno Jana *Hradisszko* tak mohlo reprezentovat držitele klášterního zboží z řad nižší šlechty. Zikmundovo odvolání zástav mělo dopad na jeho následující zástavní praxi.⁴⁰³ V dalších letech se setkáváme až na výjimky pouze se zástavami komorních zboží a příjmů. Podívejme se tedy podrobněji, jak vypadala tato situace v případě chotěšovského kláštera.

V roce 1423 vypršelo osvobození chotěšovského kláštera od berně, které mu udělil v roce 1417 král Václav. Vzhledem k tomu, že konvent byl poničen husity a jeho příslušnice byly nuceny *žebrot a živobyť u přátel a známých*, požádal probošt Hynek o další osvobození od platů a dávek. Ze sugestivního líčení Zikmundovy listiny můžeme usuzovat, že konvent sídlil vzhledem k situaci stále ještě mimo poničený klášter, nejspíše v Plzni. Zikmund proboštovým prosbám vyhověl a osvobodil klášter od berně a dalších dávek na deset let. Že tento akt vědomě navazoval na předchozí Václavovo osvobození, dokládá i výminka, že klášter má nadále platit část královské berně ve výši 60 kop Vilémovi Doupovcovi. Jedná se o původní závazek Václava IV. Janovi Hanovcovi, jak to dokládá Zikmundovo potvrzení téhož platu 60 kop pro Zdeňka z Rožmitálu a jeho ženu Markétu ze 4. listopadu 1437.⁴⁰⁴

V červnu 1425 vystavil Zikmund po delší době zástavní listinu na statky chotěšovského kláštera spojenou se žoldněřskou smlouvou. Vilém Švihovský z Rýzemberka získal do zástavy Litice s dvorem, les Vysoká, mlýn a rybník Lašitov, Šlovice, Vstíš, Černotín, Křenice, dvůr a les Skašov a blíže neurčený les *Bdissow*, to vše za roční službu se 100 jezdcí. Zástavní suma činila 1 000 kop grošů a listina už neobsahovala klauzuli o ochraně zastaveného zboží, její součástí je již pouze formule o držbě statků do jejich vyplacení a převoditelnosti práv listiny na jiné držitele. Dne 17. října 1425 získal listinu s obdobným formulářem též Zdeněk Drščka, toho

401 NA Praha, fond AZK, i. č. 2154, sign. ŘP Chotěšov 113.

402 J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, s. 2 jej bez dalšího vysvětlení ztotožňuje s Janem Gutštejnem z Otova. Tato identifikace byla patrně vedena snahou spojit všechny zástavy uvedené v listině s těmi, které máme doloženy před jejím vydáním. Jak ale dokládají další příklady komentované ibidem, s. 12, pozn. 9, tento předpoklad se ukazuje jako lichý. Spíše bych se klonil k tomu, že se nám v tomto obratu zachovalo deperditum neznámé zástavní listiny. Bohužel vzhledem k vágnosti zmínky není možno blíže určit jejího příjemce. Viz Příloha 1, č. 157.

403 Viz kapitola III. 4. 3.

404 Srovnej pozn. 353. Listina pro Zdeňka z Rožmitálu viz Příloha 1, č. 384, Zdeněk z Rožmitálu koupil původní Václavovu listinu od Václava Doupovce za 600 kop.

času purkrabí na Horšovském Týně. Za službu se stovkou jezdců měl získat v zástavní sumě 500 kop grošů městečko Staňkov, ves Touškov a Ohučov.⁴⁰⁵

V roce 1429 se ujal uprázdněného úřadu chotěšovského probošta Petr, který je v této hodnosti naposledy doložen roku 1436.⁴⁰⁶ Záhy po převzetí proboštsví můžeme sledovat Petrovu systematickou snahu o uspořádání klášterního hospodaření. Vedle celé řady úmluv s okolními šlechtici zahrnující dlužní úpisy, zástavy, kvitance na umořené dluhy apod. se zachovaly také Zikmundovy konfirmace dohod o starších zástavách, které uzavřel probošt Petr s jejich držiteli.⁴⁰⁷ První takovéto potvrzení vydal Zikmund již 12. února 1430.⁴⁰⁸ Probošt Petr poslal králi listinu probošta Hynka z roku 1420, kterou zastavil Sudovi a Lvíkovi z Řenče ves Šlovice v celkové sumě 191 kop a 48 grošů. Jak Zikmund uvádí, probošt Petr uznal tuto smlouvu a požádal ho o její potvrzení.

Poslední zmíněný případ je pro období úřadování chotěšovského probošta Petra typický: Zikmund se při svých konfirmacích zástav odvolává vždy na dohodu, kterou probošt uzavřel se zástavními držiteli. Podobné konfirmace máme dochované ještě tři a všechny mají obdobnou formulářovou strukturu. Zikmund nejdříve zdůvodňuje, že kvůli boji proti kacířům v Čechách byl nucen zastavit světským osobám církevní statky, pak jmenuje konkrétního držitele a statky, které mu byly zastaveny, bez uvedení výše zástavní sumy. Pokračuje tím, že probošt Petr uzavřel s uvedeným zástavním držitelem dohodu, jejímž obsahem je zástava statků v již konkrétně uvedené sumě. Odvolává se přitom na obsah listiny, kterou měl o tom probošt vystavit. Z dříve známých formulí obsahují pouze klauzuli o možnosti vyplacení statků.⁴⁰⁹

První takováto Zikmundova konfirmace je z 20. června 1431 pro bratry Jana a Viléma Švihovské na Litice a Vstiš v celkové sumě 2 100 kop grošů.⁴¹⁰ Z předchozích let známe dva zástavní listy pro oba bratry, které v součtu dosahují sumy 1 800 kop grošů. Je možné, že celková suma byla při vzájemné dohodě navýšena, jak uvidíme dále i na příkladu úmluvy se Zdeňkem Dršťkou. Podrobněji celou situaci osvětluje listina chotěšovského probošta Petra, která ovšem byla vydána až 15. září

405 Listina pro Viléma Švihovského byla dosud v literatuře známa pouze z regestu bez výčtu statků. Existuje však její vidimus z roku 1435, viz Příloha 1, č. 165. Listina pro Zdeňka Dršťku viz Příloha 1, č. 168.

406 Srovnej LC IX, Josef EMLER (ed.), Praha 1889, s. 152 a LC X, Josef EMLER (ed.), Praha 1889, s. 262. Rozmezí působení jednotlivých proboštů v úřadu tak, jak je pro 15. století nabízí M. HLINOMAZ, *Dějiny kláštera*, je často (jako i v tomto případě) chybné.

407 Ty z úmluv s okolní šlechtou, které se dotýkají starších Zikmundových zástav, rozebereme níže. Zde se budeme věnovat pouze těm, které byly v letech 1430–1434 Zikmundem přímo konfirmovány.

408 Příloha 1, č. 174. Konfirmovaná listina probošta Hynka se také dochovala v originále, viz NA Praha, fond AZK, i. č. 2147, sign ŘP Chotěšov 106, vydána v AČ VII s. 624, č. 29.

409 Srovnej edici listiny v Příloze č. 9, všechny tři níže rozebírané Zikmundovy listiny mají až na drobné stylistické odchylky totožný formulář.

410 Příloha 1, č. 175.

téhož roku. Petr vyznává, že je spolu se svým konventem dlužen *za najjassné knieže a krále, krále Zykmanda* 1 500 kop pražských grošů Vilémovi Švihovskému z Rýzemberka. V této sumě zastavil probošt Petr panu Vilémovi litické zboží a šest lánů ve vsi Vstiš. Listina velmi zevrubně uvádí, co vše lze počítat do zastavených statků včetně zaznamenání konkrétních osedlých lánů ve vsi Vstiš. Zjevný rozpor je ve výši zástavní sumy, existuje však pro to několik možných vysvětlení. Jednak můžeme předpokládat, že se proboštu Petrovi podařilo část zboží z původních zástav (1420 a 1425) vyvázat. S jistotou to můžeme říci o Šlovicích, o nichž víme, že jejich držba byla potvrzena v únoru 1430 Sudovi a Lvíkovi z Řenče. Navíc lze důvodně předpokládat, že Šlovice byly vyplaceny před rokem 1432.⁴¹¹ Vedle toho se zdá, že zbytek chotěšovských statků zastavených bratřím z Rýzemberka mohl být ošetřen jiným dokumentem. Zde se lze opřít o list Viléma Švihovského z Rýzemberka z května 1440, ve kterém vyznává, že převzal se souhlasem svého bratra Jana Zikmundův list, který byl uložen u Oldřicha z Rožmeberka. Tento list měl svědčit na 600 kop grošů na vsi chotěšovského kláštera.⁴¹²

Druhá Zikmundova konfirmace je z 24. září 1434 a dotýká se úmluvy probošta Petra se Zdeňkem z Dršičky řečeným Kolvín o ves Touškov.⁴¹³ Opět se jedná o vypořádání starších Zikmundových zástav. Listina má obdobný formulář jako předchozí a odvolává se na více než dva roky starou proboštovu listinu z 3. května 1432, která vnáší do celé transakce mnohem více světla než Zikmundovo potvrzení.⁴¹⁴ Chotěšovský probošt Petr se v ní opět přiznává k dluhu za krále Zikmunda a vypočítává listiny, které Zikmund vystavil na ves Touškov. Obě dvě už jsme rozebrali výše, zde pouze připomeneme, že první byla z roku 1421 právě pro Zdeňka Kolvína na 200 kop a druhá pro jeho strýce Zdeňka z Dršičky, purkrabího na Horšovském Týně, na 500 kop grošů, která navíc zahrnovala i Staňkov a Ohučov. Výsledkem dohody byla zástava na 20 konkrétně jmenovaných lánů ve vsi Touškov pouze pro Zdeňka Kolvína a jeho manželku Annu z Frumštejna ve výši 450 kop grošů. Horšovskotýnský purkrabí byl patrně vyplacen a probošt Petr převzal oba původní Zikmundovy zástavní listy do své moci. Výslovně doloženo to je v případě druhého z nich. Ze stejného dne se totiž dochovala úmluva o tom, že má být tento list dán v případě potřeby k dispozici bratřím Janovi ze Žďáru a Oldřichovi z Lužan, jakož i Olbramovi a Jindřichovi bratřím z Kamenice.⁴¹⁵ Dle tohoto listu

411 Viz NA Praha, fond AZK, i. č. 2170, sign. ŘP Chotěšov 129, probošt Petr jimi ručí Amchovi z Veselé. Srovnej níže.

412 Viz *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka II*, Blažena RYNEŠOVÁ (ed.), Praha 1932, s. 60–61, č. 83, Zikmundova listina však byla patrně vydána až po květnu 1433, neboť Zikmund je zde důsledně označován jako císař a hovoří se o *listu císařském*, viz Příloha 1, č. 178.

413 Příloha 1, č. 180.

414 Listina probošta Petra z 3. května 1432 in NA Praha, fond AZK, i. č. 2168, sign. ŘP Chotěšov 127, viz AČ VII, s. 632–633, č. 44.

415 NA Praha, fond AZK, i. č. 2167, sign. ŘP Chotěšov 126, viz AČ VII, s. 631–632, č. 43.

totiž první dva mají v zástavním držení Staňkov ve výši 400 kop a druzí dva Ohučov v sumě 140 kop. Že obě původní Zikmundovy listiny byly vyplaceny, dokládá také fakt, že se dochovaly v klášterním archivu a jsou proříznuté. Ani jedna z nich se navíc neobjevuje v revizi zástav z let 1453/1454.⁴¹⁶

Rukama komisařů však při revizi zástav prošla právě Zikmundova konfirmace z roku 1434.⁴¹⁷ V té době byl Touškov v držení pánů z Volfštejna. Ctibor z Volfštejna ho získal spolu s proboštovou zástavní listinou i Zikmundovou konfirmací již 4. července 1437.⁴¹⁸ Jak se dozvídáme z listiny krále Jiřího z roku 1463, byly obě zmíněné listiny klášterem vyplaceny. Stalo se tak patrně mezi léty 1454 a 1459. Nicméně klášter ves Touškov obratem Ctiborovi z Volfštejna znovu zastavil, tentokrát za 530 kop. Král Jiří tuto zástavu roku 1463 potvrdil a ještě navíc k této sumě připsal 270 kop.⁴¹⁹

Poslední, třetí Zikmundovou konfirmací je doposud zcela neznámá listina z 20. září 1434 pro rytíře Jaroslava *Hradissye* na městečko Stod.⁴²⁰ Je dochována pouze v opise v konvolutu z počátku 19. století s označením „diplomatář chotěšovského kláštera“, který obsahuje opisy chotěšovských listin včetně popisů pečeti a kancelářských poznámek. Velkou část z těchto listin také známe v originále. Tato Zikmundova listina se ovšem nedochovala a v době, kdy byla opisována, neměla již přivěšenou majestátní pečeť. Císař Zikmund v ní, obdobně jako v předchozích případech, stvrzuje dohodu probošta Petra s Jaroslavem *Hradissye* o starší zástavu. Zikmund totiž již dříve zastavil Jaroslavovi městečko Stod a vsi Přehýšov a Úherce, původní výše zástavní sumy se však neuvádí. Jak dále vyplývá z textu listiny, Jaroslavovi byla část zástavní sumy nahrazena, a proto vrátil proboštovi obě jmenované vesnice. O městečku Stod se dohodli, že jej bude Jaroslav nadále držet v zástavní sumě 800 kop grošů. V tomto případě nemáme k dispozici text proboštovy listiny, který by nám mohl pomoci osvětlit podrobnosti uzavřené dohody. S jistotou můžeme pouze tvrdit, že i zástava městečka Stod byla před polovinou 15. století vyplacena. Rozhodně se tak stalo před rokem 1453, kdy probošt Václav bez jakékoliv

416 K této argumentaci (proříznutí a nefigurování v revizi zástav) srovnej níže.

417 Srovnej zápis komise in NA Praha, fond ČDK, kniha č. 148, sign. RKP 2450, pag. 38 a NK ČR, Oddělení rukopisů, sign. UK XVII A 15, pag. 72–73. Odkaz na tyto opisy uvádím proto, že z edice Františka Palackého (viz AČ I, s. 515, č. 110) vypadlo denní datum Zikmundovy konfirmace.

418 AČ VII, s. 636, č. 51.

419 Zmínku o vyplacení listiny probošta Petra a císaře Zikmunda obsahuje právě zástavní listina krále Jiřího z roku 1463, viz AČ VII, s. 663–664, č. 90. Rozmezí let 1454–1459 stanovují na základě toho, že v roce 1454 prošla listina revizi zástav a v roce 1459 byla ves Touškov obsažena v konfirmaci krále Jiřího na chotěšovské statky.

420 Příloha 1, č. 180, viz edice v Příloze č. 9. Jaroslav *Hradissye* je odjinud neznámý a jeho identita zůstane patrně neodhalena. Pouze jako hypotézu předkládám možnost, že se jednalo o Jaroše z Libře, který je roku 1412 doložen jako purkrabí na tehdy rožmberském hradě Hradištko u Chlumce nad Cidlinou (srovnej AČ VI, s. 26–27, č. 20). Zástava městečka Stod tak mohla být odměnou za prokázané služby.

zmínky o dřívější zástavě Stod znovu zastavuje, tentokrát Janu Rausengrünerovi z Grünlasu za 1 500 zlatých rýnských. O dřívějším vyplacení Zikmundovy zástavy svědčí také fakt, že nefiguruje v revizi zástav z přelomu let 1453/1454.

Vzhledem k tomu, že zástava městečka Stod a obou zmíněných vsí Zikmundem Lucemburským byla doposud v literatuře zcela neznámá, je nutno se zamyslet, kdy k ní mohlo dojít. Ve svých úvahách se můžeme opřít o dva nedatované mandáty krále Zikmunda, které se nám dochovaly v novodobém opisu patrně ztraceného středověkého rukopisu.⁴²¹ První mandát je určen chotěšovskému proboštu Hynkovi. Zikmund mu v něm oznamuje, že zastavil rytíři Jaroslavovi vsi jeho kláštera Úherce, Stod a Přehýšov a nabádá ho, aby mu je podstoupil. Ve druhém se Zikmund obrací na šlechtu plzeňského kraje s tím, aby poskytli Jaroslavovi ochranu při držbě zastaveného zboží. Doklady podobného charakteru nejsou zcela neznámé a dle všeho mohly zástavní akt podobné mandáty doprovázet.⁴²² Není tedy nutné předpokládat, že zástavu pro Jaroslava *Hradissye* a předání zastaveného zboží musely provázet nějaké komplikace, či proboštův odpor.

Více bohužel z dochovaných regestů nevyčteme, můžeme však díky nim získat jistotu, že původní zástava městečka Stod a vsí Přehýšov a Úherce se odehrála ještě za úřadu probošta Hynka, tedy někdy před rokem 1429.⁴²³ To koresponduje s obdobnými výše rozebranými případy a systematickou snahou o revizi zástav za probošta Petra, který učinil dohodu o starší zástavy klášterního zboží s jejich držiteli. Vzhledem k intenzitě, s jakou král Zikmund v jednotlivých letech zastavoval církevní statky, můžeme nejspíše uvažovat o rozmezí let 1420–1425. Nejvýraznější vlna zástav chotěšovských statků spadá do období od ledna do března 1421, po prvním Zikmundově odvolání zástav církevních statků v srpnu 1422 jsou naopak podobné akty ojedinělé. Klonil bych se tedy k tomu, že Zikmund Lucemburský zastavil městečko Stod někdy v letech 1421–1422.

421 Nejedná se o plné přepisy, ale pouze registry listin, viz MZA, fond G 37 Berthold Bretholz, karton 16. Opis rukopisu pořídil Berthold Bretholz, který měl záměr jej edičně zpřístupnit. Původní rukopis byl součástí knihovny dr. Langer a Bretholzovi jej zapůjčil k opsání Langerův knihovník V. Dolch. Srovnej Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. (VII – Dvě formulářové sbírky s Václavovými písemnostmi)*, SAP 13, 1963, č. 1, s. 146–168, který podává i popis rukopisu. Uvedený rukopis se nám prozatím nepodařilo dohledat, ovšem vzhledem k osudům Langerovy knihovny a pozůstalosti, stejně jako pozůstalosti Dolchovy, to nepovažuji za příliš pravděpodobné, viz též úvod inventáře archivního fondu Langer Eduard, dr. uloženého v SOKA Náchod: Erik BOUZA – Věra VAŇKOVÁ, *Langer Eduard, Dr. 1276–1944. Inventář*, Náchod 1969.

422 Z dochovaných dokladů vybírám například mandát tepelskému opatovi jakožto součást zástavní listiny pro Něpra Duce z Vařin a Ondřeje ze Slatiny (SOA Plzeň, fond Premonstráti Teplá I, inv. č. 113, sign. 104), nebo mandát pražskému purkrabí a úředníkům Českého království ohledně zástavy vsi Smolnice Matyáši Loudovi z Chlumčan (ANM Praha, fond F – Topografická sbírka, kart. 172, složka Smolnice).

423 Probošt Hynek je naposledy doložen v úřadu v červenci 1427 (AČ VII, s. 638–639, č. 33). Probošt Petr nastoupil do úřadu v roce 1429, srovnej pozn. 406.

IV. 1. 4 Zikmundovy zástavy na chotěšovské statky 1436/1437

V letech 1436 až 1437 zaznamenáváme v Zikmundově diplomatickém materiálu opět velké množství zástavních listin. Tato poslední vlna Zikmundových zástav, kterou vyrovnával své účty a zavazoval si kališnickou šlechtu, se však chotěšovských statků výrazněji nedotkla. Patrně v září roku 1436 zastavil Zikmund Encovany husitskému hejtmanovi Janovi ze Smiřic.⁴²⁴ Stalo se tak v rámci rozsáhlé zástavy statků více než desítky rozličných církevních institucí v celkové výši 3 000 kop grošů. Encovany leží na Litoměřicku zcela mimo jádro klášterní domény a již dříve se zde vystřídali různí držitelé.⁴²⁵ Jan ze Smiřic držel Encovany až do své poprav v roce 1453. Tři roky poté byly Encovany vyplaceny, ovšem král Jiří je patrně ob-
ratem zastavil Hertvíkovi z Ostružna a po zbytek 15. století byla tato zástava dále potvrzována a rozšiřována.⁴²⁶ Další zástavu, která zahrnovala i chotěšovské zboží, učinil Zikmund 4. března 1437 Heníkovi z Valdštejna. Zastavil mu v 500 kopách grošů chotěšovskou ves na Litoměřicku Sedlec a řadu dalších lokalit několika církevních institucí.⁴²⁷ Sedlec byl ve druhé polovině 15. století také znovu zastavován a to právě společně s Encovany.

Dne 4. listopadu 1437 potvrdil císař Zikmund Zdeňkovi z Rožmitálu a jeho ženě Markétě 60 kop grošů z královské berně, kterou odváděl chotěšovský klášter.⁴²⁸ Zdeněk z Rožmitálu totiž zakoupil od Václava Doupovce za 600 kop grošů list Václava IV., kterým tuto část berně král převedl na Jana Hanovce. Zikmundova konfirmace blíže upravuje podmínky včetně toho, kdy a jak má klášter uvedenou sumu vyplácet. Zikmund si však pro sebe a pro své dědice ponechává možnost tuto berni za 600 kop grošů vykoupit. Zda se tak stalo, bohužel nevíme.

Poslední dochovaná zástavní listina na chotěšovské statky byla vydána 6. listopadu 1437 v Praze pro mistra Hanuše z Plzně, který působil jako osobní Zikmundův lékař.⁴²⁹ Hanuš získal pro sebe a pro své dědice v zástavní sumě 225 kop grošů městečko Dobřany. Přestože je listina na rozdíl od přechozích psána česky, její formulář v podstatě kopíruje ustanovení, které známe i z nejstarších Zikmundových zástavních listin na chotěšovské statky. Mistr Hanuš má zastavené městečko

424 Příloha 1, č. 212. Datace zápisu do září 1436 se opírá o jeho pořadí ve výpisu z register, která byla dle všeho vedena chronologicky. U řady zápisů totiž známe datum vydání příslušné listiny. Srovnej A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*.

425 Viz např. August SEDLÁČEK, *Hrady XIV*, s. 113.

426 Srovnej SOA Třeboň, fond Cizí rody, i. č. 173; NA Praha, fond AZK, i. č. 2236, sign. ŘP Chotěšov 195.

427 Příloha 1, č. 328.

428 Příloha 1, č. 384. K předchozím osudům zástavy této berní sumy srovnej výše.

429 Příloha 1, č. 385; specializací mistra Hanuše bylo léčení ran, tomu odpovídá jeho označení v listině „*najvyšší lékař náš ranný*“ (latinský ekvivalent je *chirurgus*, popřípadě raně novohornoněmecký *wunt arztl*).

držet tak dlouho, dokud by ho Zikmund, jeho nástupci čeští králové nebo ti, kteří by na to měli právo, nevyplatili. Zástavní list je samozřejmě také převoditelný se všemi obsaženými právy na základě dobré vůle na další držitele. O dalších osudech této zástavy nemáme žádné zprávy, zdá se však, že byla také před polovinou 15. století vyplacena. Nesetkáváme se s ní totiž při revizi zástav 1453/1454, originál se dochoval proříznutý v klášterním archivu a navíc již roku 1452 upravuje probošt Václav výši vybírané berně v městečku Dobřany, bez jakéhokoliv náznaku, že by byly v této době zastaveny.⁴³⁰

IV. 1. 5 Další osudy Zikmundových zástav na chotěšovské statky

Jak vyplývá z některých ustanovení formuláře zástavních listin rozebíraných výše, mohly se zástavy stát předmětem dalších transakcí a převodů, nebo být vyplaceny. Pro sledování dopadu zástav na každodenní hospodářský život klášterní instituce se proto jeví užitečné prozkoumat jejich další osudy alespoň v případech, kde to prameny umožňují. Nejprve se zastavme u jednoho případu, o němž jsme se prozatím nezmiňovali. Jde o zástavu rybníka Janov pro Jana z Roupova. Původní Zikmundova listina se nám nezachovala, neznáme ani její opis a ani nemáme nikde zaznamenán její regist. Jsme však o ní informováni z kvitance Purkarta a Hynka bratří z Roupova a jejich synovce Jana z roku 1448 na dlužnou částku, kterou jim plně splatil chotěšovský klášter.⁴³¹ V listině vypovídají, že Jan starší z Roupova získal za své služby od císaře Zikmunda zástavní listinu na rybník Janov na 500 kop grošů. Po smrti Jana staršího z Roupova však nemohli tento list nalézt, součástí kvitance se tak stalo ustanovení, že pokud by se list v budoucnu našel a někdo by ho chtěl využít k upomínání chotěšovského probošta, nemá mít žádnou právní platnost. Bratři z Roupova hospodařili s rybníkem Janov i nadále, nikoliv však již na základě zástavní držby, jak dokládá např. jejich dohoda s proboštem Václavem z roku 1450.⁴³²

Vraťme se ale ke kvitanci bratří z Roupova. Ta totiž představuje jednu z možností, jak máme doloženu výplatu nebo umoření dřívější zástavní listiny. Věřitel vystaví dlužníkovi kvitanci na celou zástavní sumu, zástavní listinu mu však z nej-různějších důvodů nepředá. Většinou to odůvodňuje její ztrátou nebo zničením. V takovém případě pak kvitance obsahuje právě výše zmíněné ustanovení, že ztracenou listinou nemá být dlužník dále upomínán, pokud by se snad našla.⁴³³ Kvitance je také vystavována věřitelem v případě, že je zaplácena pouze část dlužné

430 List probošta Václava o dočasném snížení berně městečku Dobřany z 3. března 1452 viz NA Praha, fond AZK, i. č. 2188, sign. ŘP Chotěšov 147, edice viz AČ VII, s. 650–651, č. 72.

431 AČ IV, s. 42–43, č. 7, srovnej Příloha 1, č. 412.

432 AČ IV, s. 43–44, č. 8.

433 Roupovský případ není ojedinělý, srovnej např. AČ VII, s. 619, č. 22; s. 642–643, č. 61.

částky. Pokud však byla zástava vyplacena jako celek bez dalších podmínek a ujednání, mohlo snad tuto kvitanci nahradit prosté předání zástavní listiny věřitelem dlužníkov. Výplata takového dluhu je pak doložitelná mj. dochováním listiny v archivu dlužníka, v našem případě chotěšovského kláštera. O tom, jak důležité bylo i přes vydání dílčích kvitancí získání původní zástavní listiny, svědčí případ zástavy pro Jana Hanovce ze Švamberka z roku 1422.

Jan Hanovec ze Švamberka získal v zástavní sumě 1 000 kop grošů chotěšovské statky Horní Sekyřany, Záluží, Kotovice, Červený Újezd a Janov. Nejpozději roku 1431 od něj Zikmundovu zástavní listinu odkoupil za stejnou sumu, tedy 1 000 kop grošů, Zdeněk z Drščky, purkrabí na Horšovském Týně. Zdeněk také jednotlivé vesnice dále zastavil několika drobným šlechticům za jejich služby. Pro dva z nich máme dokonce doloženy listiny, kterými probošt Petr uznává příslušnou část dluhu z původní Zikmundovy listiny. Obě jsou vydány stejného dne 9. listopadu 1431, první pro bratry Oldřicha z Lužan a Jana ze Žďáru na 100 kop grošů na Horní Sekyřany a druhá pro Jana Múchka z Bukové na 315 kop grošů na Kotovice.⁴³⁴ Není bez zajímavosti, že mají totožný formulář jako ostatní proboštovy listiny z těch let upravující dřívější královy zápisy na klášterní zboží. Celý akt proběhl patrně pod patronací Zdeňka z Drščky, který také spolu s dalšími šlechtici připojil k proboštově listině svoji pečeť a v koroboraci je označován jako *toho času poručník od královy milosti našemu klášteru chotěšovskému vydaný a poručený*. O dalších šlechticích, kteří získali podíl na původní zástavě, jsme zpraveni z listiny Dobrohosta z Ronšperka z roku 1464 a také z listiny probošta Jiřího z téhož roku.⁴³⁵ Jednalo se o Jindřicha Kytlice ze Záhořan, Ondráška z Lužan, Sezemu z Lomi, Ondráška z Horšic, Jana Kule z Hrádku a Něpra z Nedražic. Zbylý podíl na Zikmundově listině náležel právě Dobrohostovi z Ronšperka po jeho otci Zdeňku Kolvínovi. Z výpovědí probošta Jiřího dále víme, že na tři vesnice vystavil původně listiny pro jednotlivé šlechtice Zdeněk Drščka. Muselo se jednat o Záluží, Červený Újezd a Janov, zástavu zbylých dvou totiž zlistinil probošt Petr. Výslovně to máme doloženo u Záluží, v jehož případě se dochovalo vypořádání probošta Jiřího s Ondráškem z Lužan z roku 1464.⁴³⁶

Samotnou Zikmundovu listinu držel velmi dlouhou dobu Jan Múchek patrně z toho titulu, že měl na původní zástavní sumě největší podíl. Již probošt Václav se bezúspěšně všemožnými prostředky snažil o jeho vyplacení a získání Zikmundova listu. Nepodařilo se mu to a Jan Múchek předkládal Zikmundův list spolu s listinou probošta Petra při revizi zástav 1453/1454. Listinu se snažil marně získat od Múchka i probošt Jiří. Pohár proboštovy trpělivosti pak po vleklých obstruk-

434 Listiny probošta Petra viz NA Praha, fond AZK, i. č. 2165, ŘP Chotěšov 125 a AČ IV, s. 39–40, č. 4, v nich i zmínka o koupi Zikmundovy listiny Zdeňkem Drščkou.

435 Listina Dobrohosta z Ronšperka viz AČ VII, s. 664–665, č. 92 (z originálu NA Praha, fond AZK, i. č. 2205, sign. ŘP Chotěšov 164), listina probošta Jiřího viz D. KOUTNÁ, *Das Registerbuch*, s. 445–450, č. 66.

436 D. KOUTNÁ, *Das Registerbuch*, s. 451–454, č. 67.

cích přetekl poté, co Múchek bez proboštova vědomí předal listinu Dobrohostovi z Ronšperka. Probošt se dostal do velice svízelné situace, protože mimo jiné na některé výplaty neměl kvitance a především se mu nedařilo vypořádat se s pány z Gutštejna, kteří v té době drželi ves Červený Újezd. V obsáhlé obžalobě Múchkových synů Jana a Bohuslava líčí probošt marné pokusy o narovnání vztahů. Pro nás je z hlediska zástavní praxe významný jeden zdánlivě nepatrný detail. Páni z Gutštejna si krátce předtím nechali ves Červený Újezd zastavit králem Vladislavem. Z líčení probošta Jiřího však vyplývá, že ji rozhodně nedrželi celou a část osedlých lidí probošt Jiří již dříve vyplatil. A co víc, tvrdil, že v Červeném Újezdě má jednoho člověka, který „*nebyl nikdy zastaven ani zapisován žádnému*“. To by ukazovalo na velice složité vztahy na jednotlivých zastavených statcích. Již z listin probošta Petra, které upravovaly starší zástavy, vyplývá, že nebyla důležitá držba vesnice či dvora jako celku, ale konkrétních poplatných poddaných.⁴³⁷

Ne vždy ale muselo vyplacení zástavy znamenat takovéto složité problémy. Již výše jsme se zmínili o výplatě vsi Touškov od bratří Zdeňka z Drážky a Zdeňka Kolvína. Obě původní zástavní listiny (1421 a 1425) po tomto aktu přebral probošt Petr a dodnes se dochovaly s viditelným proříznutím. Obdobně byla v chotěšovském archivu chována také listina pro Amchu z Veselé na tvrz Luhov. Tuto listinu vyplatil opět nejpozději probošt Petr v roce 1431. Vedle toho, že se zachovala proříznutá v klášterním archivu a neprošla revizí zástav v letech 1453/1454, nám poskytuje jistotu především to, že právě v roce 1431 obdrželi od probošta Petra listinu na Luhov bratři Jan starší a Jan mladší z Úlic.⁴³⁸ Obdobné diplomatické argumenty a analogii lze využít i u dalších listin, a sice u zástavy rybníku Sulkov bratřím ze Švamberka (1421) a Dolních Sekyřan a Bítova pro Václava z Blatnice (1421). Obě byly chovány prořízle v klášterním archivu a nefigurují v revizi zástav 1453/1454. S Dolními Sekyřany a Bítovem navíc v roce 1455 probošt Jiří volně disponuje.⁴³⁹ Již výše bylo ukázáno, že situace byla shodná i v případě zástavy pro mistra Hanuše z Plzně (1437). Záhy po Zikmundově confirmaci pro Sudu a Lvíka z Řenče na Šlovice (1431) byla tato zástava rovněž umořena. Při prodeji platu z Robčic Amchovi z Veselé v srpnu 1432 totiž probošt Petr ručí právě Šlovicemi, což by bylo jistě obtížné, pokud by je nedržel.⁴⁴⁰ Jako podpůrný argument pro vyplacení této Zikmundovy confirmace lze opět užít dochování proříznutého originálu v klášterním archivu a fakt, že nebyl evidován při revizi zástav 1453/1454. Uvedenou úvahu podporuje i opačný argument, totiž že listiny, které jsou zachovány v opise, zpravidla figurují v revizi zástav a většinou nebyly po celé 15. století

437 Obsáhlé líčení celého sporu proboštem Jiřím viz AČ IV, s. 51–55, č. 16, k Múchkovu předložení listu revizní komisi 1453/1454 viz AČ II, s. 469, č. 619.

438 AČ II, s. 199, č. 401.

439 Viz D. KOUTNÁ, *Das Registerbuch*, s. 264–269, č. 19.

440 NA Praha, fond AZK, i. č. 2170, sign. ŘP Chotěšov 129.

vyplaceny. Výjimku zde tvoří zástavní listina na Stod, dochovaná v opise, která byla rozhodně vyplacena před rokem 1453, v klášterní paměti se však po ní téměř slehla zem, stejně jako po původní zástavě, kterou upravovala.⁴⁴¹

Neméně zajímavé je sledování osudů zástav, které se podařilo vyplatit až mnohem později. Zikmundův list, který získala roku 1421 Žofie, vdova po Rackovi z Janovic, předložil při revizi zástav Jindřich z Horušan. Jindřich měl na původní zástavě 300 kop grošů podíl 100 kop grošů na základě dobré vůle paní Žofie. Zbytek zástavní sumy náležel Janovi Rackovi na Ryžmberce jako dědictví po matce Žofii.⁴⁴² Novou dohodu o Zikmundovu zástavu se podařilo uzavřít proboštovi Jiřímu až v roce 1463 po smrti pana Racka. V té době podíl 200 kop grošů držel Jindřich z Krásného Dvora a 100 kop grošů Svatobor z Příkříce. Probošt původní zástavu vyplatil, Svatoborovi přislíbil roční plat deset kop grošů z klášterního zboží a Jindřichovi zastavil za 100 kop grošů Lelov a za druhých 100 grošů Zichov.⁴⁴³

Poslední zástava, u níž se podrobněji zastavíme, je na vsi Lišinu a Jicharce pro bratry Jana Gutštejna a Martina Rochce z Otova. Jedná se o dvě listiny, první je z ledna 1421 pro Jana Gutštejna na 150 kop grošů na ves Lišina a druhá z února téhož roku pro oba bratry na vsi Lišina, Jicharce a vsi pivoňského kláštera na 400 kop grošů. Obě dvě listiny přeložil revizní komisi 1453/1454 Jindřich z Otova, jakožto dědic obou bratrů.⁴⁴⁴ V té době tedy zástava ještě prokazatelně nebyla vyplacena. Ovšem je otázkou, v jakém rozsahu zastavenými statky Jindřich disponoval. Není bez zajímavosti, že právě na sklonku roku 1453 mu chotěšovský probošt Václav zastavil za dluh 50 kop grošů vedle jiných majetků právě vesnici Jicharce, která je v proboštově listině označována jako pustá.⁴⁴⁵ Opět tak narážíme na skutečnost, že probošt v již zastavené vsi nějakými majetky disponuje. V říjnu 1455 král Ladislav Jindřichovi z Otova oba Zikmundovy zástavní listy potvrdil a celou zástavní sumu 550 kop grošů převedl pouze na ves Lišina.⁴⁴⁶ V roce 1487 předává Školastika z Otova uvedené listiny spolu se všemi právy Janovi z Roupova.⁴⁴⁷ Zástava nebyla vyplacena po celé 15. století. Oba Zikmundovy listy ještě na sklonku 15. století existovaly, první z nich se však ztratil a druhý se dostal do souboru chotěšovských listin až mnohem později.

441 Pro úplnost je třeba doplnit, že výjimkou je samozřejmě také falzum pro Václava Sekáče z Újezdce a listina pro Jana Gutštejna a Martina Rochce z Otova. Ta prošla revizí zástav, po celé 15. století prokazatelně nebyla vyplacena a do souboru klášterních listin se patrně dostala později, srovnej níže.

442 AČ I, s. 515, č. 112.

443 Srovnej opisy listin Jindřicha z Krásného Dvora a probošta Jiřího z května a července 1463 in NA Praha, fond AZK, i. č. 2513, rkp. č. 71, fol. 54r–55v a 65v–68r.

444 AČ II, s. 451–452, č. 534 a 535.

445 NA Praha, fond AZK, i. č. 2195, sign. ŘP Chotěšov 153.

446 D. KOUTNÁ, *Das Registerbuch*, s. 125, č. 268.

447 AČ VIII, s. 501–502, č. 141.

IV. 2 Zástavy na statky zbraslavského kláštera

Zbraslavský klášter má v české historiografii své nezaměnitelné místo, jednak jako královská nekropole a dále díky výjimečnému historiografickému a literárnímu dílu, které vzniklo v jeho zdech. Zbraslavská kronika a její optika ovlivnila zaměření historiků, kteří se v souvislosti se zbraslavským klášterem soustředili zejména na období založení kláštera, na jeho roli v jednáních o nástupnictví Lucemburků na český trůn, na studium osobností jeho prvních dvou opatů, popřípadě na samotnou zbraslavskou kroniku jako svébytné dílo plné skrytých i zjevných obrazů.⁴⁴⁸ Většina vyprávění končí na prahu 10. srpna 1420, kdy tábořské hordy vnikly do klášterních zdí, a linka zbraslavského příběhu je navázána až v roce 1445, kdy zbraslavští cisterciáci vydali ve zdech svého kláštera listinu, v níž mimo jiné lkají nad jeho osudem. Z husitského mezidobí tak nezbyvá než podotknout, že Zikmund zastavil klášterní statky a karlštejská posádka projedla zbraslavské poklady. Abychom nebyli nespravedliví, dosavadní bádání shromáždilo již řadu zmínek a poznatků o dějích zbraslavského kláštera ve víru husitské revoluce. Zástavy zbraslavských statků tak lze vsadit do dalších událostí a širšího kontextu.

Relativně příznivě dochované prameny umožnily Kateřině Charvátové shrnout rozsah klášterních majetků v předvečer husitské revoluce a popsat hospodářskou situaci poslední cisterciácké přemyslovské fundace.⁴⁴⁹ Zbraslavské panství na přelomu 14. a 15. století sestávalo ze dvou městeček a více než 50 vesnic. Počet dvorů, kterých ve srovnání s jinými cisterciáckými založeními Zbraslav původně obhospoďovala méně, vzrostl ve druhé polovině 14. století na 12. Značná část z nich byla na počátku 15. století pronajata.⁴⁵⁰

448 Z přehledových prací k dějinám kláštera vybírám Zdeňka NYPLOVÁ, *Zámek Zbraslav: dějiny a popis*, Zbraslav nad Vltavou 1933; Klára BENEŠOVÁ – Hubert JEČNÝ – Dana STEHLÍKOVÁ – Michal TRYML, *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*, *Umění* 34, 1986, č. 5, s. 385–409; K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu II*, s. 202–291. Zbraslavská kronika je neustále předmětem živé debaty, z nejnovější literatury vybírám Robert ANTONÍN, *Chronicon Aulae Regiae a její pramená hodnota pro výzkum česko-polských dějin na přelomu 13. a 14. století*, in: Drugie polsko-czeskie forum mlodych mediewistów. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 25–28 wrzesnia 2007 roku, Józef DOBOSZ – Jakub KUJAWIŃSKI – Marzena MATLA-KOZŁOWSKA (edd.), Poznań 2009, s. 147–162; Marie BLÁHOVÁ, *Petr Žitavský o sobě (Zbraslavská kronika jako ego-dokument)*, in: Za zdi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách, Dana DVORÁČKOVÁ-MALÁ – Petr CHARVÁT – Bohumír NĚMEC (edd.), České Budějovice 2010, s. 67–81; Anna PUMPROVÁ, *Svědectví autografu o práci Petra Žitavského s textem Zbraslavské kroniky*, *ČMM* 131, 2012, s. 239–263; Robert ANTONÍN, *Chronicon Aulae regiae – neúspěšný pokus o ustavení oficiální paměti na poslední Přemyslovc*, in: Memoria et damnatio memoriae ve středověku, Martin NODL – Piotr WĘCOWSKI (edd.), Praha 2014, s. 91–106; Marie BLÁHOVÁ, *Osudy Zbraslavské kroniky*, *Studia historica Brunensia* 62, 2015, s. 143–154.

449 Viz především přehlednou mapu se seznamem lokalit K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu II*, s. 259, obr. 109; souhrnně k majetkům a ekonomické situaci kláštera ibidem, s. 255–273. Shrnutí Kateřiny Charvátové nám poslouží jako východisko dalších úvah.

450 Srovnej Rostislav NOVÝ, *Hospodářský region Prahy na přelomu 14. a 15. století*, *ČsČH* 19, 1971, s. 407–409.

Zbraslavští cisterciáci měli dle soupisu z počátku 15. století odvádět 160 kop zvláštní berně, od této povinnosti ovšem byli osvobozeni.⁴⁵¹ Kateřina Charvátová uvažuje o prudkém zhoršení ekonomické situace kláštera na počátku 15. století.⁴⁵² Tento směr úvah však není nevyhnutelný, neboť se zdá, že klášter nadále standardně ekonomicky fungoval. Vedle prodeje některých statků naopak majetky a úroky kupoval a byl schopen dostát svým závazkům. V roce 1404 složil v hotovosti 64 kop grošů za koupi dvoru, jak dokládá kvitance bratří Ondřeje a Zikmunda z Vilémovic.⁴⁵³ O tři roky později koupil opět za hotovost 190 kop vsi Vrané a Skochovice od břevnovského kláštera.⁴⁵⁴ Břevnovští benediktini jednali s výslovným souhlasem krále Václava, který jim povolil prodat klášterní zboží až do částky 200 kop. Zbraslavský klášter naproti tomu povolení k prodeji svých statků nepotřeboval, neboť již od roku 1332 disponoval právem volně prodávat a kupovat statky.⁴⁵⁵

IV. 2. 1 Konfirmace klášterních zástav 1420–1421

Nejstarší Zikmundovu listinu dotýkající se zástavy zbraslavských statků představuje potvrzení starší zástavy pro Albíka z Uničova z 24. července 1420.⁴⁵⁶ Z listiny se dozvídáme, že Albík poskytl zbraslavskému klášteru půjčku v hotovosti ve výši 340 kop grošů. Klášter se dlužnou částku rozhodl umořit formou zástavy svých statků. Albík, popřípadě jeho dědicové, měli pobírat příjmy ze zastavených statků až do výše dlužné částky. Kdy k popisované transakci došlo, přesně nevíme a stejně tak jsme v nejistotě ohledně zastavených statků. Identifikace „*bona Belyna, curiam in Kel, Manczik, Wekwelle in Gobel et in Vgicz*“ není zcela bez nesnází.⁴⁵⁷

451 Srovnaj soupis královské berně CIM II, pozn. k č. 701, s. 900–903, k charakteru soupisu a jeho dataci K. KROFTA, *Začátky české berně*, s. 467–470. Uvedený soupis též zachycuje, že Zbraslav byla od berně osvobozena v plné výši. Toto osvobození se opíralo o starší klášterní privilegia. Od všech berní a dávek osvobodil klášter již král Jan Lucemburský (*Listy kláštera*, s. 30–31, č. 58), toto privilegium potvrdil Karel IV., který navíc osvobození rozšířil i na obecnou berní (*Listy kláštera*, s. 61–62, č. 110; s. 63, č. 111; s. 124–125, č. 166). Jak ale vysvitá z listiny krále Václava IV. (*Listy kláštera*, s. 204–206, č. 245), klášter byl opět povinen platit obecnou berní, srov. V. VANĚČEK, *Základy II*, s. 106.

452 K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu II*, s. 218, vedle prodeje statků argumentuje půjčkou v hotovosti od Albíka z Uničova, srovnaj níže.

453 *Listy kláštera*, s. 207–208, č. 249.

454 *Listy kláštera*, s. 212–213, č. 253.

455 *Listy kláštera*, s. 31–32, č. 60. Toto privilegium bylo spolu s jinými potvrzováno dalšími panovníky, viz *ibidem*, s. 81, č. 132 a s. 179–180, č. 216.

456 Příloha 1, č. 4.

457 Již Ferdinand Tadra ve své edici doprovodil většinu z nich v rejstříku otazníkem doplněným úvahou, že se mohlo jednat o blíže neurčený dvůr. V archivním inventáři Jiří PRAŽÁK – Karel BERÁNEK – František BENĚŠ, *Listiny českých zrušených klášterů 1115–1784*, Inventář SÚA, Praha 1961 se hovoří o Velimi a dalších statcích. Jisté je, že se pohybujeme na Kolínsku, relativně bezpečně lze totiž uvažovat o Mančících, Kbelu a Kbílku, zbývající identifikace patrně zůstanou problematické.

Co je ovšem důležitější, je charakter transakce. Jednalo se totiž o zástavu, kterou učinil již dříve klášter ve prospěch Albíka z Uničova. Zikmund svojí listinou tuto transakci pouze potvrdil. Navíc se jedná o zástavu umořovací, Albík má zboží navrátit, jakmile z jeho výnosů vybere dlužnou částku.⁴⁵⁸ Albík z Uničova ale nebyl jediný, komu klášter zastavil své statky.

Dodatečné potvrzení zástavy klášterního zboží získal o necelý rok později také Mikuláš z Lobkovic. Dne 2. března 1421 mu Zikmund potvrdil řadu listin, které Mikuláš získal přímo od jednotlivých církevních institucí, mezi nimiž nechybí ani zbraslavský klášter.⁴⁵⁹ Co přesně bylo obsahem jednotlivých listin, nevíme. Mohlo se jednat o prodej různých platů, dlužní úpisy či zástavy statků, tedy vesměs o akty, které vyžadovaly potvrzení krále jakožto držitele zakladatelských práv. Mikuláš z Lobkovic získal ještě jednu obdobnou konfirmaci pod majestátní pečeti. Tu známe pouze ze zápisů revizní komise 1453/1454 a spolu s ní předložil Jan z Lobkovic několik listin církevních institucí.⁴⁶⁰ Můžeme si tak udělat představu o příkladech konfirmovaných listin. Zajímavé je, že Jan z Lobkovic spolu s konfirmací předkládal listiny církevních institucí, které nebyly vystaveny výhradně na jméno jeho otce. Nelze tedy zcela vyloučit, že se konfirmace nevztahovala též na listiny, které byly původně vystavené ve prospěch jiných příjemců a postupně přešly do držení Lobkoviců.

Zástavní listina opata Jana patřící do roku 1418 se pro změnu královské konfirmace nedočkala.⁴⁶¹ Listina, o níž vedl spor zbraslavský opat s Jinřichem Seletickým, byla prohlášena za neplatnou a promlčenou, a to ze tří důvodů, které jsou zajímavé z hlediska nakládání se zástavami. Prvním důvodem bylo, že list je starý a hlavně nebyl po celou dobu uplatňován, tedy je vzhledem k neužívání práv v něm obsažených promlčený. Druhý argument poukazuje na to, že nebyl potvrzen panovníkem, nebo nebylo zajištěno jeho dodatečné svolení. Opět se tak setkáváme s pravidlem zástavy církevního statku s královským povolením. Poslední a neméně zajímavý důvod pro promlčení listu je skutečnost, že „*podle obdarování královského a nálezů panského ten list není registrován*“, což může znamenat to, že nebyl předložen revizní komisi v letech 1453/1454.⁴⁶²

458 K charakteru pojišťovací a umořovací zástavy srov. J. KAPRAS, *K dějinám českého zástavního práva*; k využití umořovací zástavy v Zikmundově zástavní praxi viz S. Bárta, *Formulář a typologie*, s. 14–15.

459 V literatuře i edicích je listina považována běžně za zástavní, nikoliv za konfirmaci. Mýlná domněnka, že Mikuláš z Lobkovic převzal za určitou sumu do ochrany zboží jednotlivých klášterů, vychází z Paprockého komentáře k edici listiny. Viz Příloha 1, č. 137.

460 AČ II, s. 460, č. 568.

461 Listinu známe z nálezů komorního soudu z roku 1486, viz AČ VIII, s. 440–441, č. 468.

462 Citace viz ibidem, s. 441. Do předhusitského období by se snad daly zařadit ještě další dvě zástavy opata Jana, jejich datace je však nejasná a mohly patřit i do 40. let 15. století, srov. pozn. 509.

IV. 2. 2 Zástavy zbraslavských statků 1420–1422

Zpočátku se zdálo, že se zbraslavský klášter pro svoji strategickou polohu poblíž pražského souměstí stane jedním z opěrných bodů Zikmundova vojenského tažení za českou korunu. V červnu roku 1420 sem král opakovaně zavítal a na jeho popud byla Zbraslav obehnána příkopy a bylo zde budováno vojenské ležení.⁴⁶³ Ve stejný den, kdy se Zikmundovým oddílům podařilo zásobovat husity obleženou posádku Pražského hradu, byli u hradčanských zdí upáleni 4 zbraslavští mniši, kteří odmítli přistoupit ke kalichu a odložit svůj mnišský šat.⁴⁶⁴ Zikmundovy pokusy o pokoření Prahy nevedly k úspěchu a křížová výprava vyvrcholila královskou korunovací na Pražském hradě 28. července 1420. Vzápětí poté se vojsko rozešlo a Zikmund se stáhl do Kutné Hory. To byl pro husity signál k postupnému obsazování lokalit v pražském zázemí a 10. srpna 1420 se stala obětí pražských a táborských houfů i opuštěná Zbraslav. Husité vnikli pod vedením Václava Korandy do nebráněného kláštera, pobrali zásoby a zanechali za sebou hořící stavby. Rozvášněným dobyvatelům padlo za oběť vedle zásoby vína z klášterních sklepů i tělo zesnulého krále Václava IV.⁴⁶⁵ Zbraslavský konvent se před husitským vpádem uchýlil do bezpečí a na dlouhá léta se rozptýlil. Řadu cenností již dříve svěřili zbraslavští cisterciáci pod ochranu pevných zdí hradu Karlštejna.⁴⁶⁶

Co se dělo se zbraslavskými statky se můžeme spíše dohadovat. Z větší části se patrně dostaly pod kontrolu pražských husitů, vzhledem k příhodné poloze v hospodářském zázemí pražského souměstí. Dokládá to nejen několik zmínek v seznamu statků, kterých se ujala pražská obec, ale především nápadná skutečnost, že zbraslavské statky v blízkosti Prahy se na počátku 20. let stávaly předmětem Zikmundových zástav spíše výjimečně.⁴⁶⁷ První doloženou přímou zástavou statků

463 *Vavřince z Březové Kronika husitská*, s. 376, na základě jeho zpráv W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy IV*, s. 64, F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 60. Srovnej též J. K. HOENSCH, *Itinerar König und Kaiser Sigismund*, s. 101.

464 *Vavřince z Březové Kronika husitská*, s. 377–378, srovnej P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 256.

465 Rabování ve zbraslavském klášteře líčí opět *Vavřince z Březové Kronika husitská*, s. 399, k otázce zhanobení mrtvol krále Václava podrobně František ŠMAHEL, *Blasfemie Rituálu? Tři pohřby krále Václava IV*, in: Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám, Praha 1995, s. 133–143 (přetištěno in František ŠMAHEL, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 161–175).

466 Zprávu o včasném varování mnichů přináší Ondřej Řezenský, viz *Chronica Husitarum*, Andreas von Regensburg, sämtliche Werke, Georg LEIDINGER (ed.), München 1903, s. 349. Osudy některých zbraslavských mnichů se podařilo zachytit Ondřeji Vodičkovi, viz Ondřej VODIČKA, *Katoličtí exulanti ze země Koruny české v době husitské (1419–1436)*, disertační práce, Brno 2015, s. 194–195 (dostupné též online https://is.muni.cz/auth/th/180125/ff_d/Disertace_Vodicka.pdf, citováno 28. 7. 2016). Ke zbraslavským cennostem na Karlštejně srovnej *Účty hradu Karlštejna z let 1423–1434*, Josef PELIKÁN (ed.), Praha 1948, s. 13–14, 26, 33, 34, 109–110 nebo *Listy kláštera*, s. 246–248, č. 309 (kde se popisuje osud šestidílné zbraslavské bible).

467 Srov. *Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy, L–Z*, Josef TEIGE (ed.), AČ XXVIII, s. 672, 674, 675. Jednalo se o dvory v Lipanech, Klínici a Neumětělich a blíže nespecifikovaný lesík. Viz

zbraslavského kláštera je listina Zikmunda Lucemburského pro Václava z Hrádku z 28. října 1420.⁴⁶⁸ Ta patří do série v Berouně vydaných žoldněřských smluv spojených se zástavou. Václav z Hrádku získal do zástavy Chlumín, Slatinu a Bučinu broumovských benediktinů, Křížovice strahovských premonstrátů, johanitský Zdětín a ves Řeporyje zbraslavského kláštera. Z celkové sumy 800 kop grošů mu 390 příslušelo za nastávající službu s 30 jezdcí při obraně Pražského hradu a 410 kop grošů představovalo kompenzaci za škody, které utrpěl v králových službách na Oseku. Obšrný regist sice bližší podrobnosti nenabízí, ale s ohledem na znalost formuláře listin z tohoto data můžeme předpokládat, že král Zikmund argumentoval svěřením statků do ochrany nového zástavního držitele. Všechny zastavené statky s výjimkou právě zbraslavských Řeporyjí jsou položeny v uctivé vzdálenosti severně od Prahy.

Dne 11. listopadu 1420 vystavil Zikmund listinu pro Václava a Jana z Račíněvsí, v níž jim vedle vsí pražské metropolitní kapituly zastavil též Jarpice zbraslavských cisterciáků celkem za 290 kop grošů.⁴⁶⁹ Část sumy měla kompenzovat škody utrpěné ve Slaném a zadrženy žold za služby na Pražském hradě. Oba bratři se zavázali ke službě s 20 jezdcí na dobu 26 týdnů při obraně města Slaný. Jarpice stejně jako ostatní zastavené statky leží v zázemí města Slaný. Stručný regist v několika náznamech ukazuje, že se jedná formulářově o stejný typ listiny, jaké byly vydávány na sklonku roku 1420 na církevní statky – ať již jde o obrat odkazující k dědičnosti zástavy, nebo příslib budoucího zpečetění majestátní pečeti.⁴⁷⁰ O necelý měsíc později obdrželi dvě skromnější zástavy Jan ze Střimelic a Aleš z Jelčan.⁴⁷¹ První získal 12 kop ze zbraslavského dvora ve Kbelu a druhý dvě kopy platu z dvora v Sobočicích.

Na počátku roku 1421 vydal Zikmund další dva zástavní listy, v nichž figuruje zbraslavský majetek.⁴⁷² Stalo se tak 20. ledna v Plzni. Voček ze Solopisk získal do zástavy dva poplatné v Třebotově, kteří příslušeli metropolitní kapitule a zbraslavský les *Krzissocz*.⁴⁷³ Za 100 kop grošů mu připadla povinnost bránit zastavené zboží a především sloužit při obraně hradu Karlštejna až do konce září. Jan z Valdeka na Litni získal vedle platu z Měňan, náležejícího původně břevnovským be-

též W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy IV*, s. 174. K Zikmundovým zástavám zbraslavských statků viz níže.

468 Příloha 1, č. 39. Regist sice uvádí příslušnost majetků broumovskému klášteru, tyto ale patřily břevnovským benediktinům, kteří se tou dobou do Broumova uchýlili. Obdobně to platí pro Přílohu 1. č. 203 a snad i 53.

469 Příloha 1, č. 46.

470 Srov. AČ II, s. 179, č. 290: „jakož týž list šře svědčí i jich dědicuom, kterýž měl větší pečeti potvrzen býti“.

471 Příloha 1, č. 70 a 71.

472 Příloha 1, č. 119 a 121.

473 Identifikace lesa je problematická. Již František Palacký jeho název ve své edici přepsal jako Křisoč a v této podobě název lesa přešel i do dalších edicí. Vzhledem k blízkosti lokalit se nabízí úvaha, zda les nehledat někde v okolí Kosore a jeho název není zkomoleným tvarem formy jména této lokality, srov. Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*, díl II CH-L, Praha 1949, s. 318.

nediktinům, zbraslavskou ves Obecnice. I v tomto případě byla zástava spojená se žoldněřskou smlouvou a z částky 500 kop grošů bylo 200 za nasmlouvanou službu, zbytek měl pak pokrýt utrpěné škody.

Celkový objem zástav zbraslavských statků v první vlně na počátku 20. let 15. věku se nezdá být nikterak závratný. Zikmund svým straníkům zastavil pouze tři vsi, jeden les a platy ze dvou dvorů. K tomu přistupuje potvrzení starší opatovy zástavy pro Albíka z Uničova a stvrzení blíže neznámých nároků Mikuláše z Lobkovic. Tímto výčtem však nemusí být seznam statků zastavených v první vlně definitivně uzavřen. Dvě pozdější zástavy z 23. října 1436 totiž obsahují zmínku, že část zástavní sumy tvoří starší zápisy na stejném zboží. Jak ukážeme dále, s velkou pravděpodobností můžeme tyto starší zástavy položit na počátek 20. let 15. století. Pešík Předbor z Radešína, který měl sloužit se dvěma jezdci a jedním zbrojnošem na hradě Karlštejně, získal zástavní list na obojí Černošice, Chuchlí a Žabovřesky. Z celkové sumy 300 kop grošů jich 200 bylo za starší zápis na těchto zbraslavských statcích.⁴⁷⁴ Obdobně Matěj Vědět z Mostěnic, u něhož nám skoupý regest blíže neosvětluje charakter služeb, získal s jinými statky i zbraslavské Komořany. Podstatnou část zástavní sumy opět představuje již starší závazek váznoucí na stejném zboží.⁴⁷⁵ Z regestu se ovšem můžeme dozvědět, že Matěj onen starší zápis měl také od krále Zikmunda. Pokud budeme zvažovat, kam původní zástavy časově položit, můžeme využít několik analogií.

Nejsilnější z nich představuje zástava pro Hospřida z Hostivic také z 23. října 1436.⁴⁷⁶ Dochovala se v originále a můžeme se tak opřít o její plný formulář. Listina obsahuje odkaz na starší zástavu ve výši 300 kop.⁴⁷⁷ Tuto zástavu lze skutečně dohledat a to v seznamu zástav v jednom z kapitulních rukopisů. Shoduje se jak výše sumy, tak jméno příjemce i zastavené statky. Kapitulní zápis jsme také schopni rámcově datovat do sklonku roku 1420.⁴⁷⁸ K dispozici máme ještě několik analogií, kdy zápisy z let 1436–37 navazují na starší zástavy z let 1420–1421.⁴⁷⁹ Existuje také řada zástav z let 1436–1437, které do zástavních sum zahrnují i starší zápisy, o nichž ale nemáme povědomí.⁴⁸⁰ Je to nasnadě, neboť lze předpokládat, že starší zápisy byly znehodnoceny po zahrnutí původní dlužné částky do nového zápisu. Můžeme pouze odhadovat, zda se nemohlo jednat o daleko častější jev.

474 Příloha 1, č. 224, srov. AČ I, s. 508, č. 73: „z nich 200 jsú, ježto na tom prvé zápis měl“.

475 Příloha 1, č. 226, srov. AČ I, s. 511, č. 87: „z nichžto jest 100 kop, ježto na tom prvé zápis měl téhož Sigmunda“.

476 Příloha 1, č. 228.

477 Srovnej APH, fond AMK, sign. 841: „z nichžto třista jsú zápisu starého, kterýž dřiev ot nás měl jest“.

478 Příloha 1, č. 98, k dataci listin v soupisu srovnej A. SEDLÁČEK, Zbytky register, s. 8.

479 Viz Příloha 1, č. 306 a 44; č. 323 a 56; č. 354 a 55; č. 395 a 140; č. 403 a 59.

480 Jedná se o rekonstruovaná deperdita v Příloze 1, č. 224, 225, 226, 227, 257. U jednotlivých položek odkazy na dochované listiny z let 1436/37.

Řada zástavních listin je dochována jen ve formě velmi stručných registů a ty nám již nedovolí nahlédnout do podrobností právního aktu, který zachycovaly.

Na základě předchozího rozboru můžeme opatrně uvažovat o tom, že minimálně Černošice, Chuchle, Žabovřesky a Komořany byly Zikmundem zastaveny již v roce 1420. Je otázkou, zda se tak nestalo ještě vpředvečer bitvy pod Vyšehradem a zástavní držba tak nemusela představovat pouze hypotetický nárok, nebo zda bylo nutno vážně vnímat klauzuli o ochraně statků v období postupného obsazování pražského zázemí husity. Lákavé by bylo uvažovat také o tom, zda i další zástavy pro Zikmundovy straníky z roku 1436 v sobě neskrývají starší zápisy na zbraslavské statky, přímé doklady pro to však ze stručných registů nejsme schopni získat.

IV. 2. 3 Odvolání zástav zbraslavských statků 1422

V srpnu 1422 se zbraslavský klášter zařadil po bok dalších českých a moravských církevních institucí, které se na říšském sněmu v Norimberku dočkaly odvolání zástav svých statků. Listinu určenou zbraslavskému opatovi a jeho konventu známe pouze z pozdního opisu a neuvádí jména konkrétních zástavních držitelů. V život bylo obratem uvedeno ustanovení o zajištění osoby, která by se stala ochráncem klášterních statků. Na tuto roli si rozpomněl pasovský biskup Jiří z Hohenlohe. Pasovským biskupům byl svěřen klášter do ochrany již o jedno století dříve na základě buly papeže Jana XXII. V listopadu 1422 ve Vídni tuto skutečnost Jiří z Hohenlohe připomněl v listině, v níž se tituluje jako *iudex et conservator iurium et privilegiorum venerabilium nobis in christo dilectorum n abbatis et conventus monasterii Aule Regie*.⁴⁸¹ V duchu citovaného papežského privilegia přenesl své pravomoci na svatoštěpánského probošta Viléma Turse z Asparnu. Stalo se tak za přítomnosti krále Zikmunda a patrně též zbraslavského opata Jana. Opat Jan totiž na základě osobně přednesené prosby získal jen o několik dní později od krále pro svůj konvent potvrzení výsad. Zikmund navíc přijal klášter a všechny jeho statky pod svoji ochranu (*proteccionem et tuicionem*).⁴⁸²

Možnost zajistit navrácení zastavených statků a uvést cisterciáky zpět do zbraslavských zdí však byla zcela iluzorní. Jak vysvítá z několika pramenných glos, klášter byl pod kontrolou husitů. V červnu roku 1423 se dozvídáme o cestě pana Kuneše Tluksy z Karlštejna na Zbraslav za Vilémem Kostkou.⁴⁸³ Nevíme jistě, zda Zbraslav nepředstavovala pouze místo setkání, spíše však lze uvažovat o tom, že se stala jedním z opěrných bodů husitské strany. Jistě mohla být tímto způsobem

481 *Listy kláštera*, s. 238, č. 284; citace na základě originálu listiny dostupného online na http://images.monasterium.net/img/CZ-NA-I/AZK/NA-AZK-Zbraslav_14221104_942_r.jpg (citováno 29. 7. 2016).

482 *Listy kláštera*, s. 239, č. 285.

483 *Účty hradu Karlštejna*, s. 22.

využita a doklady o tom skutečně máme, i když z pozdější doby. Dne 15. října 1429 zpečetili měšťané Křížek z Koňského trhu a Václav Štraboch v roli rozhodců úmluvu mezi Starým a Novým Městem pražským.⁴⁸⁴ Do ní byla zahrnuta i dohoda o zbraslavském klášteře a jeho statcích. Dozvídáme se, že Novoměstští vynaložili prostředky na osazení a opravu kláštera. Dohoda stanovila, že polovinu posádky má vydržovat Staré Město a totéž se týkalo i všech nákladů spojených se zajištěním Zbraslavi. Je možné, že toto opatření bylo reakcí na jarní vpád Habarta z Adlaru, který pronikl na pravém břehu Vltavy až k Praze.⁴⁸⁵ Odtud se vracel s kořistí dobytka právě přes Zbraslav, kde byl na brodu dostižen pronásledovateli z Nového Města. V potyčce jich řadu zajal a k ústupu ho přiměly až posily ze Starého Města.

Zmíněná dohoda také upravovala dělení výnosů ze zbraslavských statků i jiných zisků posádky usazené na Zbraslavi. Pražané si s nejvyšší pravděpodobností vynutili i holdy ze Zikmundem zastavených statků.⁴⁸⁶ Navrácení statků zbraslavskému klášteře tedy nebylo na pořadu dne, nicméně zástavní držitelé pro ně dokázali občas zajistit klid. Když karlštejská posádka dojednala na sklonku roku 1422 se Zikmundem Korybutem a pražskou stranou příměří, zahrnula do něj vedle svých statků také *wšecka zbožie klášterská a kněžská, na něž my od najjasnějšíeho kniežete a pána pana Sigmunda krále Uherského zápisy máme*. Součástí úmluv bylo, že *ta zbožie wšecka mají u pokoji býti, tak aby nám ani naši straně w ta zbožie nebylo saháno ani překáženo*.⁴⁸⁷ Výše jsme ukázali, že mezi tyto statky spadaly i některé vsi zbraslavského kláštera situované převážně na levém vltavském břehu. Zikmund s ohledem na odvolání zástav statky zbraslavského kláštera až do roku 1436 nezastavoval, nicméně byly střídavě ovládnuty zástavními držiteli a pražskými husity. V letech 1422–1436 nemáme na rozdíl od Chotěšova ani žádné doklady o pokusech opata revidovat královské zápisy. Zbraslavský konvent zůstával nadále rozptýlen a k pokusu obnovit své bývalé panství mohl přistoupit až později.⁴⁸⁸

IV. 2. 4 Zástavy zbraslavských statků z let 1436/37 a jejich další osudy

Na podzim roku 1436 se Zikmund Lucemburský vrátil k praxi zatařování církevních statků a majetky zbraslavského kláštera nezůstaly stranou. Z října 1436 máme

484 *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, Miloslav KAŇÁK – František ŠIMEK (edd.), Praha 1959, s. 93–96.

485 *Kronika Bartoška z Drahonice*, FRB V., Jaroslav GOLL (ed.), Praha 1893, s. 599–600.

486 *Ibidem*, s. 95–96: „*v Zbraslavi v tom všem, což k ní přísluší a jest nebo bude přiholdováno*“.

487 AČ VI, s. 407, č. 10.

488 K exilovému pobytu zbraslavských mnichů viz O. VODIČKA, *Katoličtí exulanti*, s. 195, ke snahám konventu o znovuzískání statků viz níže.

doloženo celkem 10 zástav dotýkajících se statků cisterciáků na Zbraslavi.⁴⁸⁹ Byli jimi odměněni zástavní držitelé, kteří svoji službu spojili s hradem Karlštejnem. Pro cisterciáky navracující se do zbraslavských zdí tak zůstaly nedostupné Černošice, Chotouň, Chuchle, Jíloviště, Klíнец, Komořany, Lety, Libčice, Lšnice, Radotín, Řeporyje, Řevnice, Žabovřesky a přívoz u Zbraslavi s krčmou. V případě Černošic, Chuchle, Komořan, Řeporyjí a Žabovřesk máme doloženo, že byly zastaveny již dříve. U ostatních to nemůžeme zcela vyloučit, přímá svědectví však pro to scházejí.⁴⁹⁰

Tím ovšem nebyl zástavám zbraslavských statků zdaleka konec. Dne 24. listopadu 1436 zapsal Zikmund Benedovi z Nečtin 1 200 kop grošů na tvrz, ves a dvůr Břežany a vsi Ohrobec, Lhotu a Zvoli.⁴⁹¹ Stalo se tak náhradou za vyplacené statky, konkrétně se jmenuje tvrz a městečko Křivsoudov. Dle všeho musel Beneda ustoupit významnějšímu hráči, pouze o den dříve získal do zástavy Křivsoudov a řadu dalších církevních statků Mikuláš Trčka z Lípy.⁴⁹² Do konce roku stihl Zikmund ze zbraslavských statků ještě zastavit Točnou, Hostašovice a dvůr v Lahovicích.⁴⁹³ Přestože některé statky ještě nebyly zastaveny, nelze uvažovat o tom, že by je měl zbraslavský konvent k dispozici. Již výše jsme sledovali zdlouhavá jednání s Bedřichem ze Strážnice, jejichž součástí bylo i rozhodování o statcích duchovních ústavů, *kterýchž je kněz Bedřich v držení*.⁴⁹⁴ V obsáhlém výčtu církevního zboží v Bedřichově moci, na něž získal zástavní listinu v lednu 1437, nalézáme též zbraslavské Solopisky a poddaného Vaňka ve Kbelu. Do ledna 1437 lze zařadit zástavu pro Matěje ze Skuhrova a Petra z Obořišť na Vrané, Skochovice, Hřibov a Vidim.⁴⁹⁵ Výčet můžeme doplnit již pouze o květnovou zástavu Banína pro Matěje Holce z Nemošic a dva listy pro Diviše Bořka z Miletínka na Stradouň a na Hrušovou.⁴⁹⁶ Vše uzavírá 4. října 1437 zástavní listina pro Hanuše a Jindřicha z Kolovrat.⁴⁹⁷ Ti vedle strahovských Štěchovic získali zbraslavský dvůr Slapy a vsi Buš, Přestavky, Nové Dvory, Krámy, Malá Lečice, Záhoří a Ždán, to vše v zástavní sumě 430 kop grošů.

489 Příloha 1, č. 222, 235, 238, 239, 240, 242, 246, 249, 250, 254.

490 Viz výše, napovídá by tomu poměrně malý rozsah zástav na zbraslavské statky v letech 1420–1422. Mohlo to být dáno jednak neatraktivitou statků pro zástavní držitele s ohledem na jejich obsazení hušitskou stranou, nebo tím, že zástavní listiny byly navraceny při navyšování zástav v letech 1436–1437 a nedochovaly se.

491 Příloha 1, č. 267.

492 Příloha 1, č. 265.

493 Příloha 1, č. 269 a 279.

494 Srovnej s. 86, viz též Příloha 1, č. 314.

495 Příloha 1, č. 316, zástava se zachovala ve výpisu z register a její datace se opírá o její polohu v tomto soupisu.

496 Příloha 1, č. 340, 341, 342.

497 Příloha 1, č. 371.

Bilance zastavených zbraslavských statků jen za léta 1436–1437 nebyla pro klášter vůbec příznivá. Zastavená byla obě městečka Řevnice i Klíнец, dále na 30 vesnic, 4 dvory z toho v jednom případě s tvrzí, přívos s krčmou a celkem pět jednotlivých poplatných v různých lokalitách. Zčásti byly tyto majetky odměnou pro Zikmundovi věrné především z řad karlštejnské posádky a nezřídka navazovaly na starší zástavní akty z počátku husitské revoluce. Značný podíl také představovaly statky určené pro Zikmundovy dřívější odpůrce, ať již jako odměna za znovu projevenou loajalitu, nebo jako součást uznání majetkových zisků z doby revoluce. Mohli bychom uvažovat, že klášteru zbývalo stále asi 20 lokalit, nicméně uvedená bilance není zdaleka konečná. Musíme počítat také ze zástavami z let 1420–1421, s výjimkou konfirmace pro Albíka z Uničova a zástavy na Řeporyje byly všechny předloženy revizní komisi v letech 1453/1454. Zástavní držitelé tedy navíc vznášeli nároky na platy ze dvou dvorů, les a minimálně dvě další vesnice.⁴⁹⁸

Je nasnadě, že se vracející konvent neměl příliš o co opřít. Nesmíme zapomenout, že vedle hospodářské základny se rozplynula také značná část klášterních cenností.⁴⁹⁹ Složitost situace je patrná nejen z rozsahu zastavených statků, ale také z nejistoty, kdy se cisterciáctví mniši na Zbraslav vrátili. Badatelé většinou uvažují o první polovině 40. let 15. století, což vyplývá z prvních nesmělých pokusů o uspořádání majetkových poměrů kláštera v roce 1445.⁵⁰⁰ Minimálně Zbraslavský opat se však navrátil do země již dříve a především v první polovině roku 1437 se snažil získat podporu pro obnovení lesku fundace, kterou spravoval. Navečer 5. května 1437 zavítal na Zbraslav král Zikmund v doprovodu papežského legáta, aby se přesvědčili o rozsahu škod, které klášteru uštědřila revoluce.⁵⁰¹ V pozadí této vyjížďky můžeme hledat patrně právě zbraslavského opata, který se zjevně snažil zviditelnit v očích mocných. To, že se mu podařilo proniknout do pozornosti papežské legace, dokládají zmínky u Johanna de Turonis, který zbraslavského opata zachytil v popředí dvou ne nevýznamných slavností. Při popisu korunovace královny Barbory 11. února 1437 zmiňuje i přítomnost církevní hierarchie. Zbraslavský opat se objevuje ve výčtu hned na druhém místě za kaločským arcibiskupem, před

498 Rozhodně jich bylo více, například nám není známo, jaký rozsah měla zástava pro Mikuláše z Lobkovic.

499 Viz pozn. 466, srovnej též *Listy kláštera*, s. 240, č. 287.

500 K. BENEŠOVÁ a kol., *Nové Prameny*, s. 387–388 předpokládá návrat řeholníků na Zbraslav mezi lety 1439–1445, K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu II*, s. 195 uvádí obecně čtyřicátá léta 15. století. Tyto úvahy se opírají o první dochovanou listinu vydanou zbraslavským opatem a jeho konventem, viz *Listy kláštera*, s. 244–245, č. 305 a 306 (jedná se o tutéž listinu).

501 *Johannis de Turonis, regestum actorum in legationibus a sacro concilio in Boemiam*, MC I, Ernestus BIRK (ed.), Vindobonae 1857, s. 863.

pražským děkanem a dalšími hodnostáři.⁵⁰² Podruhé se se zbraslavským opatem setkáváme v procesí na svátek Božího těla, které 30. května 1437 prošlo Prahou.⁵⁰³

Na základě sledování opatových aktivit nelze vyloučit, že cisterciáci se postupně navraceli do zbraslavských zdí již od sklonku 30. let. Ovšem těch několik zmínek představuje jedinou stopu po aktivitě představeného zbraslavských cisterciáků a s dalšími prameny se setkáváme až v polovině 40. let 15. století. Jedná se o již zmiňovanou listinu opata Jana a jeho konventu z 9. srpna 1445, která byla vydána na Zbraslavi. Zbraslavští cisterciáci v ní vyznávají, že si od několika osob půjčili drobné částky čítající celkem 35 grošů a v této sumě jim zastavují 17 a půl záhonu půdy příslušných k lahovickému dvoru. Motivaci k tomuto kroku obšírně vysvětlují v naraci listiny, kde si stěžují, že klášter „*válkami [...] zkažen jest a zbořen i vypálen, a platuov i zboží k němu příslušných bez mála všech zbaven*“.⁵⁰⁴ Listina měla být vyplacena nejdříve za tři roky, což se též stalo.⁵⁰⁵ V srpnu 1447 klášter vyplatil půl vsi Radotína od Zikmunda Třišipského a majetky vzápětí zastavil Heřmanu Sirotkovi.⁵⁰⁶ Ten také předložil revizní komisi v roce 1453 jak původní listinu pro Zikmunda Třišipského, tak zástavní listinu kláštera. Zástava učiněná klášterem obsahovala ještě další majetky. Komisaři k oběma listinám poznamenali, že původní královu listinu klášter vyplatil, na což měl plné právo. Podivovali se ale nad skutečností, že vyplacené majetky mniši dále zastavili bez královského povolení.⁵⁰⁷

Revize zástav z přelomu let 1453/1454 naznačuje, že zbraslavský klášter nebyl do té doby při znovuzískávání svých statků příliš úspěšný. Více než polovinu Zikmundových zástavních listin na zbraslavské statky známe totiž právě ze zápisů revizní komise. Je také otázkou, nakolik byl konvent v tomto ohledu aktivní. Vedle již zmíněné výplaty Radotína a jeho opětovného zastavení máme pouze jeden další doklad o snaze získat zpět klášterní majetky. Jedná se o koupi šestisvazkové bible, která byla původně uložena na Karlštejně a dostala se až do majetku nazaretské koleje.⁵⁰⁸ S tím koresponduje i lakonické sdělení Buriana z Litně, který předložil komisařům Zikmundovu zástavní listinu pro svého otce s tím, že ho nikdo o výplatu statků neupomínal. Proto je tedy požíval dle práv udělených Zikmundovou

502 Ibidem, s. 852.

503 Ibidem, s. 865.

504 AČ VII, s. 641–642, č. 60.

505 Nevíme přesně, kdy se tak stalo, ale o vyplacení listiny svědčí mimo jiné to, že se jako jedna z mála dochovala v klášterním archivu, je proříznutá a v pozdějších letech sloužila pro různé poznámky, či jako zdroj pergamenu (několik částí je odříznuto).

506 *Listy kláštera*, s. 246, č. 308, srov. AČ I, s. 503, č. 48.

507 Srov. výše s. 62.

508 *Listy kláštera*, s. 246–248, č. 309.

listinou. Naopak revizní komisi byly předloženy dva listy zbraslavského opata Jana týkající se zástavy tvrze v Neumětelích a prodeje ročního platu 10 kop.⁵⁰⁹

V souvislosti s revizí zástav se však aktivita zbraslavských cisterciáků zvyšuje. Patrně se ukázalo, že na množství klášterního majetku nemají jeho držitelé žádný doklad prokazující jejich nárok. Klášter získal v srpnu 1454 od krále Ladislava listinu, kterou nařizuje všem, kteří drží neoprávněně zbraslavské statky, aby je navrátili.⁵¹⁰ Některé zbraslavské majetky také nalézáme v soupisu odcizených duchovních statků navracených královské komoře.⁵¹¹ V soupise se sice explicitně neuvádí, kterým duchovním institucím majetky (resp. konkrétně jmenovaní poddaní) náležely, nicméně o několika lokalitách víme, že byly původně ve zbraslavském držení (např. Řeporyje, Kbely). V listopadu 1454 pak král Ladislav udělil svolení k tomu, aby klášter mohl vyplácet statky zastavené jeho dědem Zikmundem.⁵¹² Ve své listině pamatoval i na možnost, že zbraslavské majetky byly zastaveny spolu se statky jiných církevních institucí. V takovém případě měl klášter hradit jen část sumy, která by spravedlivě odpovídala rozsahu zastavených majetků. Navracení statků však neprobíhalo nijak překotně, jak dokládá další listina krále Ladislava z června 1455, v níž opakuje svůj rozkaz ze srpna 1454 o navracení neprávem držných statků klášteru a připojuje slib, že nebude v budoucnu zastavovat ani prodávat klášterní majetky.⁵¹³ Téhož dne také stvrdil smlouvu kláštera s Janem Krským z Nasetic. Jan Krský koupil Zikmundovu zástavní listinu pro Předbora z Radešína a zavázal se ji klášteru po vyplacení částky 300 kop grošů navrátit.⁵¹⁴

O osudech dalších Zikmundových zástav na zbraslavské statky nemáme mnoho zpráv. Pouhé dva dny před tím, než měla zahájit zasedání revizní komise v roce 1453, prodal Hynek Škoda z Valdeka podíl na své zástavní listině Bořivoji z Lochovic za 115 kop grošů.⁵¹⁵ Bořivoj získal Líšnici a poplatné v Klínci, zatímco vzdálenější Libčice zůstaly patrně v Hynkově držení. Původní Zikmundovu listinu na 260 kop grošů předložil revizní komisi Bořivoj a komisaři zaznamenali i skutečnost, že Hynkova dobrá vůle svědčí pouze na část zapsaných statků.⁵¹⁶ Zikmundovu listinu známe výhradně z registru v zápisech revizní komise. To platí i pro dalších

509 AČ II, s. 185, č. 319 a s. 455, č. 549. Bohužel oba listy nejsme schopni blíže časově zařadit. Nelze vyloučit, že se jedná ještě o předrevoluční zápisy. K této úvaze vede analogie s podobnými zápisy, viz kapitola IV. 2. 1. Stejně tak mohou patřit i do 40. let 15. století, pak by se daly spojit se snahou získat finanční hotovost na obnovu konventu, srovnej pozn. 504.

510 *Listy kláštera*, s. 249, č. 311: „sine iuste titulo aut sine obligatione vel inscripcione nostrorum antecessorum“.

511 Viz AČ XIV, s. 368–379.

512 *Listy kláštera*, s. 250, č. 312.

513 *Listy kláštera*, s. 251, č. 315.

514 *Listy kláštera*, s. 251–252, č. 316, smlouva kláštera s Janem Krským z Nasetic viz AČ VII, s. 655–656, č. 80.

515 *Listy kláštera*, s. 248–249, č. 310.

516 Viz Příloha 1, č. 238.

16 Zikmundových zástav na zbraslavské statky, 8 dalších zachycují registry v jiných pramenech, či se jedná o deperdita. Žádná z nich není dochována v originále. Tato skutečnost vede k úvahám, že vyplacení statků se zbraslavským cisterciákům příliš nedařilo.⁵¹⁷ Můžeme se pouze dohadovat, zda to nesouviselo také se změnami či cézurou na opatském stolci. V 15. století se totiž v čele konventu vystřídali hned čtyři opati jménem Jan, aniž bychom byli schopni blíže časově určit dobu jejich úřadu, přičemž nejvíce nejasností panuje v období po ukončení husitské revoluce.⁵¹⁸

IV. 3 Shrnutí

Důvody pro volbu zbraslavského a chotěšovského konventu pro sondu do zástavní praxe Zikmunda Lucemburského vůči vybraným církevním institucím jsem shrnul v úvodu této kapitoly. Porovnání situace obou z nich nám už může poskytnout poměrně plastický obraz. Václav IV. ve svých zástavních listinách, které se dotýkaly chotěšovského kláštera, zastavoval výhradně komorní příjmy plynoucí z tohoto kláštera. Nemáme doložen žádný případ, kdy by sáhl přímo na majetky této instituce. Svým svolením ovšem poskytl možnost k tomu, aby tak učinil probošt. Zbraslavský klášter byl od berní povinnosti pro změnu osvobozen a nemáme zprávy o žádné aktivitě Václava IV. týkající se zástav zbraslavských statků či komorních příjmů. Máme ale k dispozici několik zástav učiněných přímo zbraslavským opatem Janem. Některým z nich se dostalo potvrzení od krále Zikmunda, což odpovídá poznaným vztahům, kdy statky může klášter zastavovat se souhlasem držitele zakladatelských práv.

Přestože se zpočátku držel král Zikmund ve své zástavní praxi obdobného modelu jako jeho bratr, velice záhy od srpna 1420 začal zastavovat statky církevních institucí i přímo. Rok 1420 znamenal pro Chotěšov vydání pouze jediné zástavní listiny na jeho statky, o níž bohužel postrádáme podrobnosti. Větší množství zástav na chotěšovské statky známe až z let 1421–1422 a jejich detailní studium potvrzuje obecnější závěry o konfliktu s kancléřem Jiřím z Hohenlohe. Zbraslavských zástav

517 V době revize zástav byla většina listin ještě v rukou zástavních držitelů a při vyplacení bychom očekávali přítomnost profižnutého originálu v klášterním archivu, jako je tomu například u listiny opata Jana z roku 1445, srovnej pozn. 504 a 505.

518 K posloupnosti zbraslavských opatů viz *Rosa Mystica, id est: Thaumaturgae ac vetustissimae imaginis gloriosae caelorum Reginae, Mariae, in Regio Monasterio (Aula Regia) Ordinis Cisterciensis, prope metropolim Regni Boemiae. Sub Rosae allegoria historia et gloria*, Praeae 1711, s. 59–61; nebo též Otto STEINBACH, *Diplomatische Sammlung historischer Merkwürdigkeiten aus dem Archive des gräflichen Cisterzienserstifts Saar in Mähren*, Prag – Wien – Leipzig 1783, s. 163. K úvahám o konci úřadu posledního předhusitského zbraslavského opata viz K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu II*, s. 254–255, k jeho pobytům za husitské revoluce viz ibidem, s. 218–219. Charvátová nezachycuje opatův pobyt ve Vídni na sklonku roku 1422, viz s. 125. Přikláníl bych se k tomu, že se vrátil do země a lze ho ztotožnit se zbraslavským opatem figurujícím ve společnosti papežských legátů v první polovině roku 1437, srovnej s. 128. Listinu z roku 1445 (viz pozn. 504) již pravděpodobně vystavil jeho nástupce.

známe o něco méně a většina z nich byla realizována na sklonku roku 1420, poslední dvě pak v lednu 1421. Lze také uvažovat o několika deperdetech, které by bylo možné zařadit do tohoto období. Zbraslavské statky na rozdíl od chotěšovských byly většinou zastavovány se statky jiných církevních institucí a rozhodující byla patrně jejich vzájemná geografická blízkost. Některé lokality také byly obsazeny husitskou stranou a nelze očekávat, že by potencionální zástavní držitelé o ně projevovali velký zájem.

Při vydání série odvolacích listin v srpnu 1422 Zikmund připustil, že zástavy církevních statků byly proti dosavadním právním zvyklostem. Odvolacího privilegia se dostalo i chotěšovskému klášteru, jehož statky v roce 1425 Zikmund sice v ojedinělých případech zastavil, vždy však následovala nějaká forma dohody a narovnání s proboštem. Nelze také předpokládat, že zástava klášterního zboží znamenala automaticky jeho ztrátu, jak dokládá systematická snaha probošta Petra od 30. let 15. století o úpravu vztahů se zástavními držiteli a vyplácení zastavených majetků. Za jeho úřadování se proměňuje i Zikmundova zástavní praxe, která se v těchto letech omezuje pouze na potvrzování proboštových zástavních úmluv, které často řeší i předchozí Zikmundovy zástavní akty. Zástavy statků zbraslavského kláštera byly také odvolány a v souvislosti s tím se opat pokoušel o prosazení ustanovení revokační listiny alespoň v tom smyslu, že byl ustanoven ochránce zbraslavského kláštera. Po nějaké revizi, ale ani dalším zastavování zbraslavských statků však nemáme žádné stopy.

Výrazná vlna zástav církevních statků z přelomu let 1436 a 1437 se Chotěšova dotkla pouze okrajově. To mohlo být dáno mimo jiné konsolidačním charakterem zástav z let 1436–1437, kdy byly ve velké míře vystavovány listiny na církevní statky jejich faktickým držitelům, kteří je získali během husitské revoluce. Musíme tedy předpokládat, že s výjimkou Encovan se chotěšovských statků během husitské revoluce neujal nikdo ze Zikmundových protivníků, kdo by pak uplatňoval stvrzení svých nároků v rámci mírových ujednání. Může to také souviset s aktivitou probošta, jehož úspěšné snahy o upevnování klášterní domény lze sledovat již dříve. U Zbraslavi je situace výrazně jiná, z let 1436–37 máme doloženo celkem 18 zástav dotýkajících se statků této fundace. Ačkoliv část byla zastavena bývalým Zikmundovým odpůrcům v rámci stabilizace poměrů, největší díl představují odměny pro členy karlštejnské posádky.⁵¹⁹ Zápisy pro Zikmundovy straníky tak převažují i v tomto období. Přes snahy opatů upoutat pozornost mocných se jim minimálně do revize zástav v letech 1453/1454 nedařilo obnovovat své původní panství.

Nabízí se závěry této kapitoly porovnat se sondou do majetkových poměrů johanitského řádu v Čechách, kterou učinil Miroslav Svoboda.⁵²⁰ Ten dospěl ke zjištění, že před rokem 1419 byly johanitské statky zastavovány jen na dobu života zástavního držitele a jsou doloženy případy, že se po jejich smrti skutečně

519 Zde je třeba mírně korigovat domněnku K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu II*, s. 219, že zástavy z let 1436/37 představují Zikmundovo uznání nároků „*vítězů proti právu kláštera*“.

520 M. SVOBODA, *Majetek řádu johanitů*; viz též kapitola II. 2.

řádu vrátili. Násilná sekularizace formou zástav měla přijít až s akty Zikmunda Lucemburského. V této souvislosti Svoboda upozornil, že v porovnání s jinými řády měla sekularizace majetků johanitského řádu odlišný průběh, neboť johanity sekularizace před rokem 1420 nezasáhla. Jak ale ukazuje detailní rozbor poměrů chotěšovského kláštera, byla zde situace obdobná. Před rokem 1420 máme také doloženy zástavy do konce života, zástavy klášterní berně. Obdobně sonda do situace zbraslavských statcích ukázala, že král Václav na zbraslavské statky nesáhl. Doložené zástavy jsou dílem opata Jana a jedná se vesměs o zástavy umořovací, tedy s relativně brzkou vyhlídkou na navrácení statků. Král Zikmund některé z nich stvrdil svým souhlasem, což se zdá odpovídat běžné praxi. I v případě Chotěšova známe královo svolení s proboštovou zástavou. Přímý zásah do majetkových práv chotěšovských premonstrátů i zbraslavských cisterciáků nastává až se zástavami Zikmunda Lucemburského. Úvahy o inovaci přicházejících do českých církevně-právních poměrů s jeho zástavní politikou tak získávají větší opodstatnění.